

นอกจากนี้ประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา คนที่มาขายของที่กาดสันปายางต้องเสียค่าเช่าเดือนละ 50 บาทสำหรับ 1 ล้อค บางคนที่เหมาะสมเป็นปีก็จ่ายปีละ 18000 บาท เดือนละ 1500 บาท ซึ่งเป็นที่ที่สามารถขายของได้มากกว่าคนอื่น ๆ การเหมาดาด คือ ในกาดจะมีแผงขายของยาว จึงได้มีการแบ่งกันเป็นล้อคๆ ที่แบ่งเป็นล้อคๆนั้นเรียกว่า “ดาด” คนที่เหมาะสมขายของนั้นสามารถให้ผู้อื่นเช่าขายของต่อได้ พอครบ 1 เดือนจึงไปเก็บค่าเช่า รายได้ที่มาจากการเก็บค่าเช่าดาดขายของเขาไปเป็นทุนในการสร้างวัด ทั้งนี้บริเวณที่ดินของกาดนั้นเป็นของวัด

กาดนัด

ในบริเวณโหล่งแมริม – มาฮาวมีกาดนัดอยู่หลายที่ด้วยกันเช่น

- กาดนัดวันจันทร์ที่บ้านสันปายาง
- กาดวันพุธบริเวณปากทางเข้าบ้านสะลง

การแลกเปลี่ยน – ค้าขาย

การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่พบว่าเป็นการนำข้าวไปแลกกับสิ่งของอย่างอื่น เช่น คนที่มีที่นามากและสามารถผลิตข้าวได้มากก็จะมีคนจากข้างบนดอยหรือคนที่มีที่นาลน้อยผลิตข้าวไม่พอกินมาขอแลกข้าว บ้างก็มาขอยืมหรือมาขอซื้อข้าว จนเกิดเป็นเรื่องเล่าของการกู้ข้าวกินซื้อดอกข้าว ชาวบ้านเล่ากันว่าครุบาศรีวิชัยเวลาคนที่ให้กู้ข้าวกินซื้อดอกเอาข้าวมาใส่บาตรท่านก็จะปิดฝาบาตรไม่ยอมรับบิณฑบาตจากคนนั้น ๆ

คนบ้านหนองก่ายช่วงที่ข้าวไม่พอกินก็ลงไปซื้อข้าวที่แมริม ส่วนคนที่อยู่ข้างบนอย่างบ้านเมืองกะ ก็ไปเอาข้าวที่บ้านหนองก่าย ส่วนบ้านกาดฮาว บ้านสันปายาง นำใบตอง บุหรี่ หน่อไม้ บวบ แดงกวา ลงมาแลกข้าวแล้วจึงหาบขึ้นไป หรือในช่วงที่คนบ้านเมืองกะเกี่ยวข้าวไร่กันใหม่ ๆ คนบ้านหลายอิง (ฝั่งตะวันออกของน้ำปิง)ก็นำไก่ ปลาตุก กบ มาแลกข้าวไร่ สำหรับปัจจุบันการแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่ที่พบเป็นการซื้อ-ขาย และการให้กู้มากกว่า

การค้าเหมียง

โหล่งแมริม-แมฮาวในอดีตแต่ละบ้านจะมีวัวต่างทั้งนี้เนื่องมาจากการขึ้นไปทำสวนเหมียง ไม่ว่าจะเป็นคนบ้านสันปายางที่ไปทำสวนเหมียงที่ผาแด่น พระบาทสี่รอย ป่าแป (เหมียงป่าแปเป็นเหมียงที่ชาวบ้านต่างกล่าวขานกันว่ามึรสชาติที่อร่อยกว่าเหมียงจากดอยอื่น ๆ เพราะปลูกบนพื้นที่ที่มีความสูง มีอากาศและดินดี ส่วนพื้นที่ป่าเหมียงที่พระบาทก็มีอากาศเย็นเช่นเดียวกัน ส่วนป่าเหมียงบ้านเหล่า บ้านสบเปิง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มคนที่มีเชื้อขมุ)

นอกจากการค้าเหมียงแล้วคนที่มึวัวต่างก็ยังไปค้าขายถึงแม่ฮ่องสอน ข้ามไปยังฝั่งพม่าไปซื้อวัว-ควาย กลับมาขาย ส่วนหยก พลอยและเพชร นั้นนำไปขายให้กับร้านเชียงใหม่อาร์ท ซึ่งเป็นร้านขายเครื่องเงิน เครื่องเงิน และพระ

เส้นทางวัวต่าง

เส้นทางวัวต่างเป็นเส้นทางการค้าอีกเส้นทางหนึ่ง ซึ่งเราสามารถพบเส้นทางดังกล่าว เช่น เมื่อเราจะเดินทางไปเมืองแหง เมืองก๊ิด เมืองคอง ก็จะมีเส้นทาง 2 เส้นทาง คือ ไปทางสบเปิง ซึ่ง

ผ่านทางป่าไม้ห้วยไร่ และอีกเส้นหนึ่งซึ่งคนทางบ้านชี้เหล็ก แม่แดง ใช้ในการเดินทางคือเส้นแม่ริมสายนอก

ถ้าไปตามเส้นทางเมืองปาย-แม่ฮ่องสอน ก็เริ่มจากบ้านหนองคาย - บ้านสันปายาง - บ้านผาแดง - บ้านป่าแป๋ - บ้านแม่ลาภ - บ้านแม่เลา - กัวคองหมา - ดอยอีกาง - เมืองปาย จนถึงแม่ฮ่องสอน โดยใช้วัวต่างสปู ไม่ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เกลือ ปลาทุ ปลาแห้ง ไปขาย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คนบ้านสันปายาง บ้านหนองคาย บ้านกาดฮาว บ้านสันป่าตึง ได้ไปรับจ้างต่างของให้กับญี่ปุ่นจากแม่มาลัยไปยังแม่ฮ่องสอน แต่หลังเสร็จสิ้นสงครามก็กลับมาต่างเหมือนเดิม (พ.ศ.2490 วัวต่างยังไม่หายไป)

ส่วนใหญ่เหมียงทางแมริมที่มีรสชาดเผ็ดเอาไปส่งจังหวัดลำปางและจังหวัดตาก ส่วนเหมียงที่มีรสชาดเปรี้ยวนั้นเป็นที่ชื่นชอบของคนเชียงใหม่และลำพูน

เส้นทางวัวต่างที่นำสินค้าไปขายยังที่ต่าง ๆ เช่นเริ่มเดินทางจาก

1.บ้านกาดฮาว-บ้านสันป่าตึง-บ้านหนองคาย-บ้านสันปายาง-บ้านปางมะผ้า-ดอยช้าง-ผาแดง-กัวปู้ตัน-ห้วยพระเจ้า-ผาอิน-บ้านแม่เลา-แม่ฮ่องสอน-บ้านแม่สุ-บ้านแม่ลา-หล่ายคง สิ้นค้าส่วนใหญ่ที่นำไปขายนั้นเป็นจำพวก ปลาบ่วง ปลาทุ จากแจ็กคาฮี้ แจ็กขี้ปุมจากบ้านหนองแหวน ถ้าในกรณีที่ขายของไม่หมดก็นำของเข้ามาขายทางบ้านแม่ลาหลวง - บ้านแม่ลาน้อย - ฮอด - จอมทอง จนกระทั่งมาถึงที่ประตูหายยา

2.เส้นทางที่ 2 เริ่มจากบ้านกาดฮาว-บ้านสบเปิง-บ้านท่าผา-บ้านป่าแป๋-บ้านแม่สะ อำเภอมแม่แดง-กัวคองหมา-กัวโป่งหัวช้าง-บ้านท่าปาย(ข้ามน้ำ)-บ้านแม่ฮี้-ตีนดอยแม่นะ-กัวหวาย-ห้วยผา จนกระทั่งถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน

โหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้ว

กาด และกาดนัด

โหล่งห้วยแก้วในอดีตไม่มีกาด เมื่อต้องการที่จะซื้อของใช้จำพวกกะปิ ปลาร้า เกลือ จอบ เสียม เสื้อผ้า ก็จะไปซื้อที่บ้านออนหลวย บ้านหัวฝาย แต่ถ้าต้องการที่จะไปซื้อที่สันกำแพงต้องตื่นตั้งแต่ ตี 1 ถึงตี 2 ไปขึ้นรถบ้านออนหลวยที่บ้านก้านันลา รถจะออกที่บ้านออนหลวยประมาณ 6 โมงเช้า ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเมื่อก่อนเวลาที่เดินขึ้นดอยสามหมกเพื่อที่จะข้ามมายังเมืองออนนั้นมีความลำบากมากเพราะต้องจุดแคว่เดินลงมาบริเวณดอยสามหมกซึ่งเป็นหินเป็นผา การเดินค่อนข้างยาก สำหรับกาดที่บ้านออนหลวยในตอนนั้นเป็นร้านค้าย่อย กาดที่มีของมากที่สุดคือ บ้านแม่ตา ตั้งอยู่ใกล้ๆวัดขึ้นไปที่ทางทิศเหนือของซอย

กาดนัด - กาดนัดมีที่บ้านห้วยแก้วเป็นกาดนัดวันพุธ ซึ่งมีมาได้ประมาณ 1 ปี ในวันธรรมดาจะมีคนบ้านออนได้เอารถเร่ใส่ของมาขาย กาดขายของย่อยจะมีที่หน้าโรงเรียนห้วยแก้ว ส่วนคนบ้านแม่ตาเดินไปซื้อข้าวที่กาดดอยสะเกิดและไปซื้อ ปลาทุ ปลาบ่วง กะปิ ที่กาดสันกำแพง ฆ่าไปกาดก็หาบกล้วย ใบตอง หัวปลี และหมากไปขาย

โหล่งโป่งกุ่ม มีกาดดังนี้

1.กาดแม่โป่ง เป็นกาดตอนเช้า มีเจ้าของกาดเป็นกำนันเก่า จากการสัมภาษณ์ อำนวย ไทนครณ์ อายุ 57 ปี บ้านแม่โป่ง บอกว่ากาดเช้าบ้านแม่โป่งมีนานแล้ว เกิดมาก็เห็นกาดตั้งอยู่ที่นั่น (แสดงว่ากาดตั้งมาก่อนปี 2490) คนที่มาเข้ากาดเช้ามาจากบนดอยบ้าง คนบ้านดอยสะเก็ด บ้านสันกำแพง บ้านป่าเหว บ้านแม่ฮ้อยเงิน บ้านม่วงโตน บ้านป่าเหมี้ยงแม่ฮ้อย

2.กาดอูยทา เป็นกาดผัก

3.กาดอูยสา เป็นกาดตอนเย็น(กาดแลง) เดิมทีที่กาดมีคนมานั่งขายเพียงเจ้าเดียว ต่อมาจึงเริ่มมีชาวบ้านเอาของเข้ามาขายมากขึ้น กาดตอนเย็นมีอยู่หลายที่แต่ไม่ค่อยมีคนซื้อเพราะว่ากาดไม่วุ่นวายๆ ส่วนใหญ่ของที่นำมาขายนั้น เช่น ของป่า ผัก เห็ด หน่อไม้ กาดนัดบ้านแม่โป่งเป็นกาดนัดวันอาทิตย์ ซึ่งมีมาประมาณ 3-4 ปี

การแลกเปลี่ยน - ค้าขาย

โหล่งบ้านห้วยแก้ว-ปางก่อง บริเวณนี้ไม่มีที่นามากในอดีตจึงอาศัยทำข้าวไร่ แต่ก็ไม่พอกินต้องเอาของป่าที่มีอยู่ไปแลกข้าวกับคนบ้านออนหลวย บ้านห้วยฝาย และเอาของป่าขึ้นไปแลกเหมี้ยงที่ป่าเหมี้ยงลงมา ในช่วงที่มีการปลูกอูยและทำน้ำอูยก็นำไปแลกข้าวกับบ้านออนหลวยและนำไปแลกเหมี้ยงที่ป่าเหมี้ยง

ส่วนใหญ่คนบ้านห้วยแก้ว - โป่งกุ่ม จะเดินทางไปดอยสะเก็ดมากกว่าที่จะเดินทางผ่านสันกำแพงและบางครั้งก็ไม่ได้ใช้เส้นทางทั้ง 2 เส้น แต่จะใช้อีกเส้นทางหนึ่งซึ่งเป็นเส้นทางวัวต่างและทางเดินเท้า คือจากบ้านห้วยแก้ว(ลงมาทางดอยม่อนแก้ว ตอนนี้ได้กลายเป็นที่สวนและไม่มีคนใช้แต่ยังปรากฏร่องรอยว่าเป็นทางเดินอยู่) ไปทางบ้านปางก่อง เข้าปางไม้เลียบเหือ ผ่านกาดขี้เหล็กเข้าดอยสะเก็ด เดิมเส้นทางนี้เป็นเส้นทางวัวต่างที่คนทางห้วยแก้วจะเอาเหมี้ยงลงไปส่งที่สา่งเหมี้ยงที่ตีนดอยสะเก็ด

พ่อมา ชันแข็ง อายุ 86 ปี บ้านแม่เตาดิน เป็นพ่อค้าวัวต่าง และเคยค้าเหมี้ยง บอกว่าช่วงที่เหมี้ยงราคาแพงคือช่วงสงคราม(พ.ศ.2484-2488) เพราะแรงงานเก็บเหมี้ยงที่เป็นผู้ชายถูกเกณฑ์ไปขุดทาง ส่วนคนที่มีวัวต่างก็ต้องเอาไปต่างข้าวของ ช่วงนั้นเหมี้ยงจึงมีราคาสูงถึงกำละ 1 บาท

ส่วนบ้านแม่เตาดินจะใช้เส้นทางที่ผ่านออกไปทางโป่งกุ่ม (ทับถนนเส้นโป่งกุ่ม-ห้วยแก้วที่ราดยางในปัจจุบัน) ผ่านบ้านโป่งดิน ศาลาปางสัก ผาลาด โป่งเมื่อย บ้านแม่ดอกแดง บ้านหนองหล่ม เข้าสู่ดอยสะเก็ด ระหว่างทางจากศาลาปางสักมาถึงผาลาดนั้น มีตำนานเล่าว่า จะมีหิน 2 ก้อน เหมือนประตูผาอยู่ที่นี่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เวลาเดินทางผ่านจะไหว้ขอเจ้าที่ที่นั่นตลอด

โป่งกุ่ม เมื่อก่อนคนทางแม่โป่งขึ้นไปรับจ้างเก็บเหมี้ยง อูยทา สะอาดล้วน อายุ 103 ปี บ้านแม่โป่ง บอกว่า เมื่อก่อนเอาของไปแลกที่ป่าเหมี้ยง เอาผักแว่น หน่อไม้ ไปแลกเหมี้ยงลงมาในอดีตคนทางบ้านโป่งกุ่มขายข้าวก็มี ที่กินข้าวก็มี คนที่กินข้าวจะไปทำมาหากินทางเมืองหลวง เอาของไปแลกเอาอะขมนำมากินกับน้ำปู

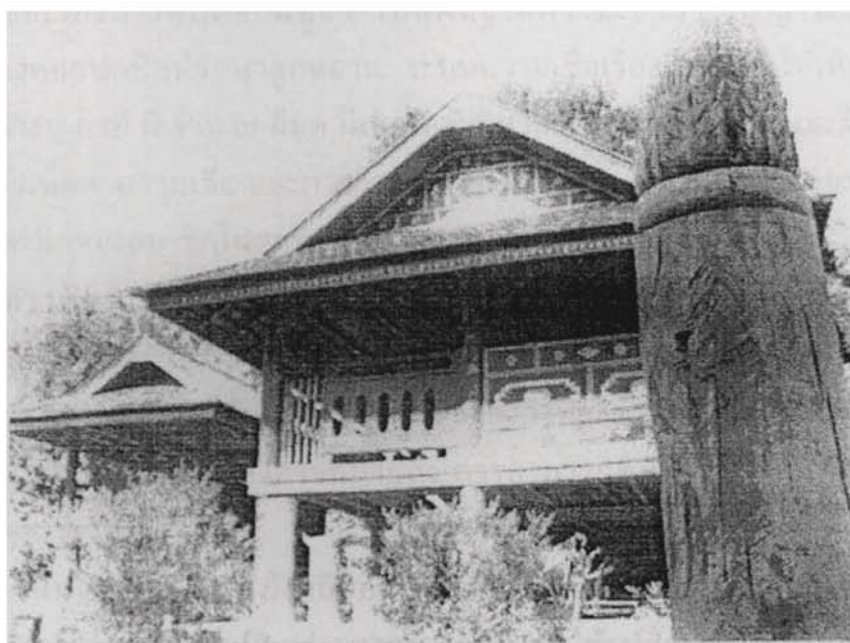
เนื่องจากห้วยแก้ว - ไปงกุ่มอยู่ติดกับเขตป่าเหมี้ยง ประกอบกับคนที่ขึ้นไปทำสวนเหมี้ยง เป็นคนที่มาจากดอยสะเก็ด คนทางโหล่งนี้จึงมีความสัมพันธ์กับคนทางป่าเหมี้ยงค่อนข้างมาก โดยเฉพาะทางบ้านไปงกุ่ม บางคนมีสวนเหมี้ยงแต่มาตั้งบ้านอยู่ข้างล่างทางไปงกุ่มก็มี ส่วนทาง ห้วยแก้ว - แม่เตาดิน เป็นความสัมพันธ์ในแบบของการแลกเปลี่ยนและการขึ้นไปเป็นแรงงาน รับจ้างบนป่าเหมี้ยง.

แกนโยงยิตทางวัฒนธรรม

ชุมชนในพื้นที่ศึกษาสองเมือง สามโหล่ง ซึ่งสังกัดอยู่ในหน่วยทางสังคมที่เรียกตัวเองมาแต่เดิมว่า “เมืองแจ่ม”, “เมืองออน”, “โหล่งแมริม-แม่ฮาว”, “โหล่งห้วยแก้ว-โป่งกุ่ม” และ “โหล่งแม่เหียะ” นั้น มีรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ภายใน ที่ใช้ทั้งอุดมการณ์อำนาจแบบผีและพุทธ มาเป็นตัวระบุตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้าน ทั้งในระดับปัจเจก ครั้วเรือนหรือสายเครือญาติ ระดับชุมชนหรือบ้าน และระดับเมือง

อุดมการณ์ผี

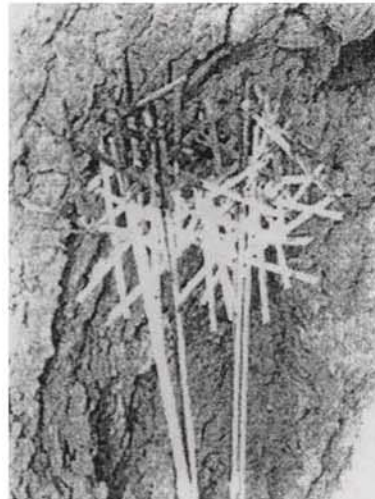
การนับถือผี เป็นสิ่งที่ดำรงคงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์ และพุทธศาสนา เป็นการดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเหมาะสมเจาะ มีการจัดความสัมพันธ์ในลักษณะการจัดสถานภาพความสูงต่ำ มีการจัดการบังคับบัญชา รวมทั้งมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างมีระบบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เช่นในการจัดองค์กรของผีเจ้านายได้อาศัยประวัติศาสตร์ (ในระดับการรับรู้ของชาวบ้าน) ดำนาน เข้ามาเป็นพื้นฐาน และพยายามนำการจัดสำนักของแต่ละสายเข้าไปผูกกับประวัติศาสตร์ โดยอ้างอิงถึงวีรบุรุษ บุคคลที่มีชื่อเสียงตามตำนาน สถานที่ปรากฏในตำนาน เข้ามาเป็นพื้นฐาน¹

หลกอนเมือง ตั้งอยู่บ้านพร้าวหนุ่ม ในเมืองแจ่ม

¹ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545) ผีเจ้านาย. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

เมื่อท้องถิ่นในล้านนาไทยและเชียงใหม่ ได้ถูกผนวกเข้าไปเป็นเขตการปกครองหนึ่งของ รัฐสมัยใหม่ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ทั้งการครอบงำทางการเมืองและเศรษฐกิจ นำไปสู่การครอบงำเชิงวัฒนธรรม แต่การครอบงำก็ไม่อาจกระทำได้ “เบ็ดเสร็จ” เพราะความเชื่อผี ท้องถิ่นในระดับรากหญ้าโดยทั่วไปก็ยังไม่ได้สูญหายไปไหน แต่ดูราวกับว่าจะทวีความซับซ้อน มา ยิ่งขึ้น

พิธีกรรม เลี้ยงผีพ่อเจ้าหลวง ในเมืองแจ่ม
ชาวบ้านจะนำเลือดควายที่ใช้เป็นเครื่องบวงสรวงมา
ป้ายลงบน “ตาหลวง”
แล้วนำไปปักไว้สั้มุม รอบบริเวณหอผี

ความเชื่อเรื่องการนับถือ “ผีปู่ย่า” เป็นพื้นฐานความเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษที่ เสียชีวิตไป ยังคงคอยปกปักรักษาลูกหลาน ระบบความเชื่อเรื่องผีสะท้อนให้เห็นในพิธีกรรมการ เลี้ยงผีในระดับต่างๆ อาทิ ผีเจ้านาย ผีมด ผีเม้ง ผีเจ้าที่หรือผีเสือบ้าน ผีเมือง และผีควมเมือง ทั้งได้ มีการถ่ายทอดตัวเนื้อหาความเชื่อ และการถ่ายทอดอารมณ์ร่วม สาสน์บางอย่างจะถูกผลิตซ้ำ และ ดอกร้าเข้าสู่จิตสำนึกของสมาชิกในชุมชน

กล่าวได้ว่าพิธีกรรมคือการกล่าวถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ ของสิ่งที่เรียกว่า โลก ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) อันหมายถึง เหตุการณ์ ปริณิชนพล พื้นที่ และเวลา ที่แตกต่างจากโลกของ ชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังทำให้มนุษย์รับรู้สัมผัสได้ถึงสิ่งที่สูงส่ง กว้างไกลไปกว่าเรื่องผีสละ ของ มนุษย์ ในแต่ละวัฒนธรรม สิ่งสูงส่งอาจหมายถึง การสามารถติดต่อกับโลกหน้า โลกของเทพ ผี วิญญาณ หรือสัจจะธรรม

นอกจากนั้นโลกศักดิ์สิทธิ์ ยังสถิตอยู่ในหลายแบบในธรรมชาติ หรือในสิ่งที่เป็ประดิษฐ กรรมของมนุษย์ เช่น การทอบบ่นถ้อยคำบางชุด ดนตรี การใช้รูปสัญลักษณ์ รูปเคารพ วัตถุสิ่งของ หรือแบบแผนของการกระทำบางอย่างที่เราเรียกว่า “พิธี” สิ่งเหล่านี้ เป็นสื่อ ที่มนุษย์ในแต่ละ วัฒนธรรมเลือกสรรและสมมุติขึ้น เพื่อนำไปสู่การประจักษ์ถึงการดำรงอยู่ของสิ่งที่ยิ่งใหญ่ และมีพลัง เหนือกว่ามนุษย์ เป็นเนื้อหาศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์พยายามที่จะอธิบายและ

กล่อมเกล่าให้ถือปฏิบัติ เป็นการศึกษาศีธรรมในฐานะที่เป็นการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมของ
คติความเชื่อ ซึ่งสืบสาวโยงใยไปถึงคติหรือหลักการทางสังคม ที่นิยามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์
ด้วยกันในสังคมวัฒนธรรมหนึ่งๆ ที่ถ่ายทอดออกมาในพิธี²

ร่างทรงหรือม้าขี่
ที่มีอาวุโสมากกว่า
ผูกข้อมือและ
อำนวยการให้แก่ร่างทรง
ที่มีอาวุโสน้อยกว่า

ภาพจากพิธีพืชมณี
บ้านแม่ปูกา อ.สันกำแพง

โหล่งเมืองแจ่ม

ชุมชนในพื้นที่เมืองแจ่ม มีรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนทั้งในแง่การ
จัดองค์กรและการสร้างเครือข่าย จินตนาการเกี่ยวกับอำนาจรูปแบบหนึ่งที่คอยกำกับชีวิตทางสังคม
ของชาวเมืองแจ่มทั้งหมด ที่เรียกตัวเองว่า เป็น “คนไตเมืองแจ่ม” นั้น เห็นจะไม่มีอำนาจผีใด
ศักดิ์สิทธิ์เกินไปกว่า “ผีพ่อเจ้าหลวง” ผีระดับเมืองที่มีหอสถิตอยู่ ณ ดงหลวง ผืนป่าใหญ่ท้ายบ้านได้
ในยุคพญาเจ้าเมืองปกครองเมืองแจ่ม ได้มีการอ้างสิทธิความชอบธรรมในการปกครองเมือง โดยอิง
กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผ่านพิธีกรรมประจำปี และเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องวงศาความญาติของตน เป็นหนึ่ง
เดียวกับผีพ่อเจ้าหลวง เมื่อยามพญาแต่ละองค์สิ้นชีพลง ก็มีความเชื่อว่าจะไปอยู่ร่วมกับผีพ่อเจ้า
หลวงอีกด้วย³

² บริตตา เจริญเผ่า กอนันตกุล(2546) , “โลกศักดิ์สิทธิ์ กับ โลกสามัญ ในชีวิตทางสังคม” ,ใน เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอช่างพ่อน และ
เรื่องอื่นๆด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม. บริตตา เจริญเผ่า กอนันตกุล (บก.) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การ
มหาชน)

³ สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ (2546) “โครงการ “ของหน้าหมู”: ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม”, สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย. หน้า 34.

ชาวเมืองแจ่มกรับน้ำมนต์หลังจากเสร็จพิธี
ลงทรง ของผีพ่อเจ้าหลวง เพื่อความเป็นสิริ
มงคลแก่ตนและครอบครัว

สำหรับหอผีพ่อเจ้าหลวงในเมืองแจ่ม มีโครงสร้างในการจัดแบ่งหอผี รวมถึงผีเจ้านายอื่นตามสายเครือญาติหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้

หอม่วงก้อน (หอดงหลวง) เป็นหอควบเมือง หรือหอผีควบเมืองแจ่ม ตั้งอยู่ท้ายบ้านใต้พิธีกรรมใหญ่จะใช้ควายเลี้ยง ห่ออื่น(ทั้งห่อเหนือและห่อใต้)ที่ได้มีการแบ่งไปจะมาร่วมกันหมด คณะผู้ประกอบพิธีกรรม จะมี ตั้งข้าว ช่างซอ เป็นองค์ประกอบหลัก นอกจากการเลี้ยงใหญ่ 3 ปี และการเลี้ยงเล็กทุกปี ยังมีวาระตอนปีใหม่ ที่มีการดำหัวผีพ่อเจ้าหลวง หรือในยามที่มีคนเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้น ในชีวิต ครว้เรือน หรือชุมชน ผู้นั้นจะไปขอมที่นั้งตั้งข้าวช่วยสอบถามผีพ่อเจ้าหลวงเพื่อหาสาเหตุและหนทางการแก้ไขหรือคลี่คลายสถานการณ์ ผิดปกติต่าง ๆ เหล่านั้น

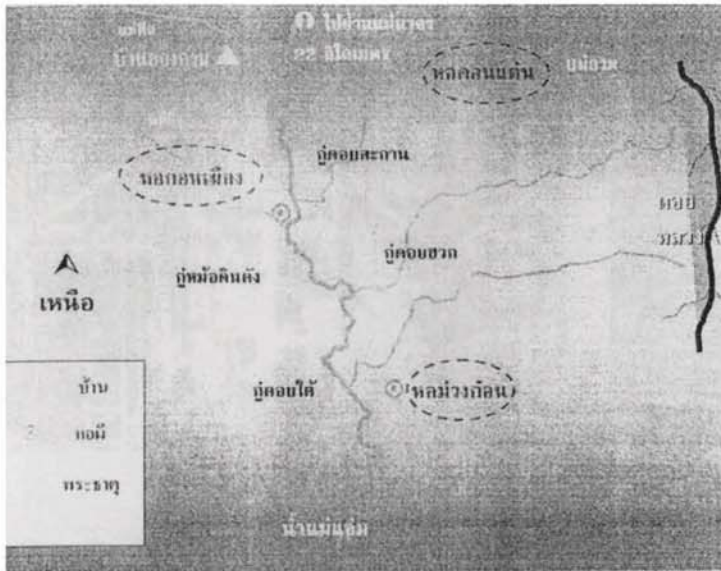

ช่างรี ช่างซอ ชักเพลง
เพื่อถวายเชิญ พ่อเจ้าหลวงลงทรง

"คนโตเมืองแจ่ม" ร่วมกันปรุงอาหาร
จากควายที่ฆ่าในบริเวณดงหลวง
เพื่อนำมาเลี้ยงผีพ่อเจ้าหลวง

หออีก 2 แห่ง คือหอคอนเมือง กับหอดอนแดน ชาวบ้านบางคนเชื่อว่า เป็นหอผีที่แบ่งไปจากพ่อเจ้าหลวง ตั้งแต่รุ่นพ่อเฒ่าแม่หมอน บ้างว่าเป็นหอเจ้านายอีก 2 องค์ที่แยกมาแต่เดิมแล้ว ทั้งสองหอจะตั้งอยู่คนละฟากของลำน้ำแจ่ม

แผนที่แสดง:
ที่ตั้งพระธาตุและหอผี
ที่เป็นแกนยึดโยงคนเมือง
แจ่ม

มีคำบอกเล่าเกี่ยวกับการแยกหนีไปตั้งในหลายๆแห่ง เรื่องเล่าเกี่ยวกับหอผีทั้งสามในหลายสำนวนและการตีความ น่าสนใจไม่น้อย อาทิ

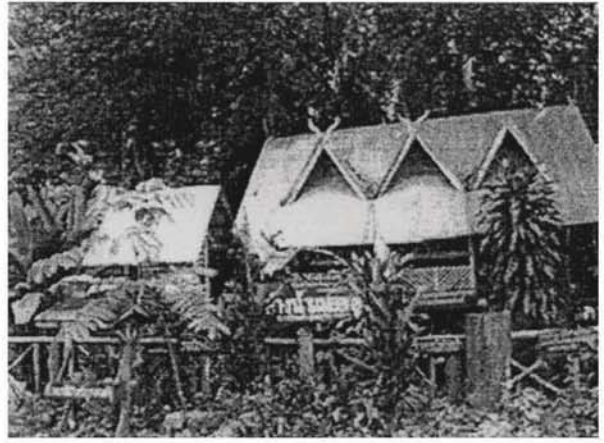
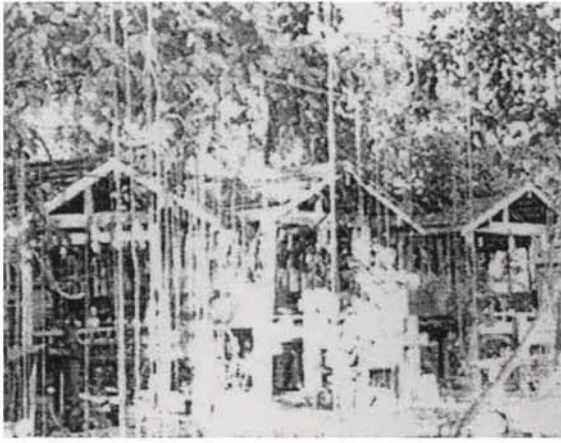
“ม่วงก่อน เป็นพ่อค้าหาบควัว(ข้าวของ) มา กิ่งมะม่วงหักใส่ เอาออกอย่างไรก็ไม่ได้ จึงเดินเรื่อยมา จนถึงป่าดงหลวงก็สามารถเอาออกได้ พ่อค้าจึงเอากิ่งมะม่วง ปักไว้ ณ ดงหลวง และกลายเป็นชื่อม่วงก่อน สืบต่อมา”

“หอคอนเมืองเป็นผี แต่ความรู้ไม่กล้าแกร่งเพียงพอ อ่อนด้อยกว่าผู้น้อง ม่วงก่อน หอม่วงก่อน เป็นผู้้อง ใหญ่ควมเมือง ความรู้วิชาอาคมแก่กล้า มั่นว่า ดายก็ตาย เป็น ก็เป็น ม่วงก่อนว่าสิ่งใดต้องเป็นเช่นนั้น”

นอกจากนี้แล้ว ยังมีหอผีเจ้านายและหออื่น อาทิ หอผามะสง เป็นหอผีเจ้านายของสายตระกูลหนึ่งทุกสามปี มีการเลี้ยงผีใหญ่ด้วยควาย

หอปู่ศรีหวัน เป็นหอผีเจ้านายประจำสายตระกูลหนึ่ง มีแก้าผีอยู่ทางบ้านทัพ มีการเลี้ยงผีใหญ่ทุก สามปีด้วยหมู

หอข้าวดอก เป็นหอที่แบ่งผีมาจากหอพ่อเจ้าหลวง ช่วงปีใหม่ เข้าพรรษา ชาวบ้านจะเอาสวย(กรวย)ข้าวดอก ดอกไม้ไปหว่าที่หอ ถ้ามีการบวชลูกแก้ว (เณร) พ่อแม่ญาติพี่น้องจึงพาลูกแก้วไปไหว้ผีพ่อเจ้าหลวง ที่นั่น จะมีการฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง ที่หอข้าวดอก แล้วแห่ไปหาตั้งข้าวเพื่อเรียกขวัญและผูกข้อมือ

หอดอนแด่น บริเวณน้ำแม่อกซู(บ้านแม่อวม) เมื่อครั้งที่มีการอพยพย้ายบ้านของคนช่างเต็กกลุ่มหนึ่ง ในช่วงที่เจ้าหน้าที่สยามต้องการใช้พื้นที่เพื่อตั้งที่ว่าการใหม่

เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจผีพ่อเจ้าหลวงกับคนในชุมชนเมืองแจ่ม จะครอบคลุมในหลายมิติ ของการดำรงชีวิต และอำนาจผีได้รับการผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรมและการปฏิบัติ ทางสังคมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

โหล่งเมืองออน

เมืองออนเนื่องจากเป็นชุมชนพื้นราบ โดยมีบ้านเก่าหรือบ้านหลัก คือ บ้านออนหลวย ออนกลาง บ้านวาก ป่าตัน เปาสามขาหลย ที่อยู่ร่วมกันหลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งลื้อ เขิน และลัวะ มีเรื่องเล่าว่า เคยมีนายช่างชลประทานมาสำรวจเพื่อจะขุดเส้นลำเหมือง แล้วเกิดอาการผีเข้า บอกคนว่าอยากกิน กวางดำหรือหมาดำ ซึ่งชาวบ้านบอกว่าเป็นผีลัวะ เนื่องจากในสมัยก่อนการเลี้ยงผีของคนลัวะจะใช้หมาดำเลี้ยง

เรื่องเล่านี้สัมพันธ์กับเรื่องเล่าของชาวเมืองแจ่ม ที่สืบทอดกันมาว่า ในอดีต เมื่อจะออกป่าล่าสัตว์ ชาวบ้านต้องนำหมาดำไปด้วย เพราะมีป่าบางแห่งเป็นพื้นที่ของผีลัวะ หรือเรื่องเล่าของชาวลัวะว่า สาเหตุของการที่ชาวลัวะ ไม่มีภาษาเขียน หรือมีภาษาพูดที่ฟังไม่รู้เรื่องนั้น เนื่องจาก ในสมัยโบราณ ชาวลัวะได้คิด ประดิษฐ์ทั้งภาษาพูด และภาษาเขียนได้ก่อนชาติพันธุ์อื่นๆ และได้บันทึกความรู้ต่างๆเอาไว้บนหนังวัว จากนั้นได้มีหมาดำมากินหนังวัวไป ทำให้ชาวลัวะไม่มีทั้งภาษาพูด และภาษาเขียน ชาวลัวะจึงสร้างภาษาพูดใหม่โดยเลียนเสียงจากไฟที่ไหม้หญ้าในป่า ในพิธีกรรมเลี้ยงผี จึงใช้หมาดำเลี้ยง โดยเชื่อว่า ในตัวหมาดำนั้นมีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆอยู่

พ่อลาด พลอินดา อายุ 71 ปี เล่าถึงพิธีกรรม การเลี้ยงผีขุนน้ำ
เป็นพิธีกรรมสำคัญในการยึดโยงคนในโฮงเมืองออน
ที่ใช้น้ำออนในการผลิตร่วมกัน

การเลี้ยงผี ไม่ได้มีการเลี้ยงร่วมกันทั้งเมืองเหมือนที่เมืองแจ่ม แต่ละบ้านจะต่างคนต่างเลี้ยง ในเมืองออนมีหอผีเสื้อบ้าน อยู่ทางตะวันออกของโรงเรียนออนหลวย ทุกปีจะทำพิธีเลี้ยง ผีเจ้าพ่อ ขอมือเหล็ก มีเหล้า หัวหมู พ่อลาด พลอินดา เล่าว่า “เวลาไปเลี้ยงผีพ่อจะทำเอง เตรียมเอาเองและ แต่ว่าลูกหลานคนใดหรือ ชาวบ้านที่นั่นจะไป เลี้ยงด้วยก็ได้ ขอให้ดูแลลูกหลาน พ่อคาดว่าจะไปวันที่ 12 เมษายน ไปคนเดียวบ้างบางที่มีคนมาร่วมเอาขอมือมาช่วยเหลือเป็น จะต้องดูวันด้วยไม่ให้ตรงกับ วัน พระ วันพุธ วันอังคารเลี้ยงตอนเช้าก่อนเที่ยงเวลา”

โดยไปบอกกล่าวพูดบอกว่า “แม่ธรณี เจ้าที่เจ้าทางทั้งหลายในโลกนี้ ที่ปกป้องรักษา ตัวข้า ลูกเมือง ลูกหลาน ทั้งหลาย ที่เป็นเจ้าหอเจ้าที่ก็ได้มา ผาก อันมี เหล้าโภชนาอาหาร เป็นเหล้าบุหรี เอามาถวายให้อันเนื่องมาจากครอบรอบ 365 วัน หนึ่งปีแล้ว ขอให้เจ้าพ่ออยู่ที่ไหน ขอให้มารับ จะอยู่ทางไกลใกล้ อยู่ทางตะวันออก ตะวันตก ทางใต้เหนือ ก็ขอมารับ”(อยากขอ อะไร พูดไป) ใช้เวลา 20 นาที เหมือนคน นั้นแหละ แล้วจุดเทียนดูว่าถ้าเทียนหมดก็แสดงว่าทำกินอิ่มแล้ว ถ้าอิม แล้วก็ขอสุมมา คารวะบอกกล่าว ขอกินกัน เป็นของชีชาของเหลือ นำมากินให้เกิดความอยู่ดีมีสุขให้มีการปกป้องรักษา

เชื่อกันว่าเจ้าพ่อเมืองเหล็กเป็นนักรบ แล้วต่อสู้จนตาย ขณะตาย ยังไม่ปล่อยมือ จับดาบแน่นแกะมือออกไม่ได้และเชื่อกันว่าเจ้าพ่อขอมือเหล็กพันคอกันทุกคนเลือดออกเต็ม ไปหมด จึงเรียกว่าเจ้าพ่อขอมือเหล็ก

หอเจ้าพ่อขอมือเหล็ก แต่ก่อนมีตั้งข้าวด้วยเพราะว่าชาวบ้านร่วมกันนับถือ มีการฟ้อน รำ ทรงเจ้า มีเสียงดนตรี ร้องรำ ทำเพลง ปัจจุบันนี้เลิกไปหมดแล้วคงเหลือแต่การบน และบางคนที่นับถือ ก็ยังบูชาดูแล

การขึ้นท้าวทั้งสี่
ในวัดอนหลวง
เพื่อบอกกล่าวเทวดา
เจ้า ที่ ก่อ น ท้า
พิธีกรรม

การขึ้นท้าวทั้งสี่ ในพิธีกรรมเลี้ยงผีพ่อเจ้าหลวง
เมืองแจ่ม

ยกตัวอย่าง เวลาขึ้นบ้านใหม่ตั้งขึ้นท้าวทั้ง 4 เพื่อบอกเจ้าที่เจ้าทาง ทุกทิศ แม้ว่าจะไม่เห็น
ว่าช่วยอะไรได้แต่เป็นธรรมเนียม ฮิตฮอยที่คนทำให้อยู่ดี มีสุข ปลอดภัยทำแล้ว ศักดิ์สิทธิ์ใน
พิธีกรรม แม่ธรณีเจ้าที่ทั้ง 4 รักษา อยู่ทุกวันทุกคืน ทำแบบนี้มาโดยตลอด เวลาที่จะมีงานไปค้าขาย
หรือไปที่ไหน ให้สิ่งเหล่านี้ คุ่มครองให้ได้สบายอยู่ดีมีสุข เป็นสิ่งที่ชาวบ้านชาวเมืองจะทำตามตำรา
ของโบราณมีสืบทอดมาตั้งแต่รุ่น พ่อแม่

ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ เจ้าพ่อขุนออน

เป็นพิธีกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีมาอย่างช้านาน เป็นแกนยึดโยงผู้คนในโหล่งเมืองออน ที่ได้
มีการใช้น้ำแม่ออนในการผลิตร่วมกัน โดยจะมีคนจากหลายบ้านมาร่วมกันเลี้ยง จะมีพิธีในเดือน 9
บริเวณสบน้ำสองสาย (รายละเอียดดูในระบบการจัดการน้ำ)

การเลี้ยงผีขุนน้ำ เจ้าพ่อขุนออน มีการนำวัวไปเชือดในบริเวณที่จัดทำพิธี เมื่อเสร็จสิ้นจากการเลี้ยงแล้ว
ลูกฝ่ายทุกคนร่วมรับประทานเนื้อที่ถวายเจ้าพ่อแล้ว ร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่ผู้ใช้น้ำ

โหล่งสันทรายดอยสะเก็ด

ในเขตทางด้านตะวันออกของเมืองเชียงใหม่ ยังมีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำอีกหลายแห่ง อาทิ เลี้ยงผีขุนน้ำแม่กวัง เลี้ยงผีขุนน้ำแม่โป่ง และการเลี้ยงผีน้ำซับ / เลี้ยงผีอ่าง และบูชาเจ้าอารักษ์คำแดง เจ้าขอมือเหล็ก เจ้าตาเขียว ผู้ดูแลอ่างเก็บน้ำ แต่เดิมเลี้ยงที่ศาลซึ่งตั้งอยู่ที่ป่าต้นยางบริเวณหัวอ่างเก็บน้ำห้วยก้า เริ่มเลี้ยงผีอ่างเมื่อปี พ.ศ.2547 ต่อมาเมื่อมีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยก้าก็ได้มีการเลิกเลี้ยงผีน้ำซับที่สองสบ เลิกเลี้ยงได้ประมาณ 4 ปี เดิมเลี้ยงผีอ่างประมาณเดือน 9-10 ที่สองสบบมีการทำพิธีที่ดงก้า ที่เรียกว่า “สองสบ” เพราะมีน้ำแม่โป่งกับน้ำแม่ฮ้องไคร้มาสบกัน พิธีการเลี้ยงเมื่อก่อนจะมีขบวนแห่ ฟ้อน รำ มีการแบกชะชะ(อุปกรณ์จับปลาหรือลูกฮอดที่ทำจากไม้ไผ่สาน) จากบ้านดงปะก๋มไปถึงฝายตัวแรกที่บ้านป่าไผ่ คนที่มาร่วมเลี้ยงผีขุนน้ำที่นี่เป็นคนบ้านแม่โป่ง บ้านแม่ฮ้อยเงิน บ้านห้วยทรายบางส่วน เดิมมีบ้านแม่ก๊ะ ตำบลสันทรายมาร่วมด้วย

โหล่งแม่เหียะ

พื้นที่ดงกรรมผิลัวะ ท้ายเมืองเมืองใหม่ เมื่อครั้งอดีตเจ้าเมืองเชียงใหม่จัดให้มีพิธีสักการบูชาแม่ขึ้นทุกปีเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้ที่เคยเป็นเจ้าของพื้นที่มาก่อน และสร้างความชอบธรรมในชั้นครองเมือง ดงกรรมบริเวณเชิงดอยคำ ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลแม่เหียะ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่เป็นที่อยู่ของ ปู่แสะ – ย่าแสะ ตามตำนานเชื่อว่าเป็นยักษ์ที่คอยจับกินคนที่อาศัยในบริเวณนั้น จนทำให้เกิดความเดือดร้อน ผู้คนไม่กล้าออกไปทำมาหากิน จนเมื่อ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เลียบโลกมาจบริเวณดอยคำ ได้มีการประลองฤทธิ์กันขึ้นจนท้ายที่สุดยักษ์สองผิวเมียได้พ่ายแพ้แก่พระสัมมาสัมเจ้า จึงถูกห้ามไม่ให้กินมนุษย์ และให้อยู่ในศีลในธรรม ปู่แสะ-ย่าแสะได้ให้คำมั่นว่าจะไม่กินมนุษย์อีก ต่อรองว่า จะขอกิน ควายปู่ดำ เขาเพียงหู่ แทน (ควายเพศผู้ สีดำ ขนาดเขาเพียงหู่-อายุประมาณปีเศษ จนกลายเป็นที่มาของเครื่องเซ่นในการเลี้ยงปู่แสะ-ย่าแสะในปัจจุบัน

พ่อปู่แสะ(เจ้าจิกคำ)
ผู้เป็นบิดาของवासเทพธานี
และเป็นผู้รักษาพระธาตุและบ้านเมือง

แม่ย่าแสะ(ยักษ์ดาเขียว)
ผู้เป็นมารดาของवासเทพธานี
และเป็นผู้รักษาพระธาตุและบ้านเมือง

องเล่าของปู่แสะย่าแสะ ยังมีอีกหลายสำนวน ที่น่าสนใจ พ่อตา ยาวินัง ชาวละบ้านขุนคง เล่าว่า

“ย่าแสะแต่เดิมเป็นพรหม ไม่ใช่ผี อยู่สวรรค์เทวโลกโน้น ลงมาดูโลกเรา เดิมโลกเรามันเป่า (เปล้า) ไม่มีคน แล้วปู่แสะ-ย่าแสะสองคนพี่น้องลงมาเที่ยว มาดูโลกเราเนี่ยมันผาเสริฐ (ประเสริฐ) อะไรก็มีทุกอย่าง เขาก็เลยเมา(หลงไหล)โลกนี้ เลยกลับไม่ได้ เลยร่วมกัน มีลูก 5 คน เกิดมา สักคนไม่รู้ว่าชื่ออะไร รู้แต่ลูกคนเก่า(แรก) ชื่อ “ย่าโฮว” เป็นผู้หญิง คนที่สองเป็นผู้ชาย คนที่สามเป็นผู้หญิง เอากัน เป็นคนเชียงใหม่ มีลูก 12 คน / คนที่สี่(ชาย) กับที่ห้า(หญิง) เอากัน มีลูก 12 คน อยู่อยุธยา เป็นไทยได้ เป็นกรุงเทพ

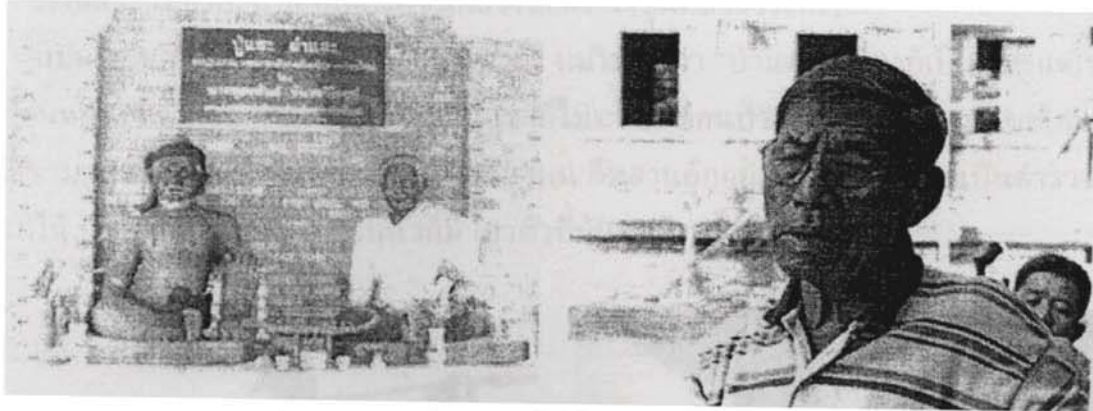
คนแรกไม่ไปไหน อยู่ในเมือง ไม่มีผู้ชาย ไม่ได้เอาใคร สร้างสัตว์ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ไม่ใช่สร้างด้วยมือ กัดใจ(นึก)ได้ก็มา ยังที่กัดบะได้(ที่คิดไม่ได้) มี - วัว ควาย ช้าง วัวก็เอา ชี้นดินมาปั้นแปง(ทำ) ถ้าฝนตก วัวจะวิ่งเข้ารั้วกล้วยขึ้นเปอะ(โคลน)ไน้(ละลาย) / ช้าง เอาชีครั้งลง ไฟทำด้วยมือ ช้างไม่กลัวแดดกลัวฝน แดกกลัวไฟ / ควายเอาชีผึ่ง ทำ เวลาแดดร้อนควายเข้าไป อยู่ในร่ม ลงบวก กลัวชีผึ่งไน้ (ละลาย) สัตว์ทุกสิ่งทุกอย่าง ลูก 12 คนของน้องที่สองกับที่สาม คนเมื่อหัวที่(คนแรก) เอาหนูฮือมัน(ให้)เลี้ยง เป็นปีใจ เป้งหนู , คนที่สอง เอารูปวัวฮือมันเล่น เป็นเป้งวัว แล้วก็ไล่ไปตามนั้น ครบ 12 ปี

เวลานั้นโลกเฮามันผาเสริฐ วิเศษวิโสว่าใดก็เป็นนั้น ทุกอย่างคิดเอาหมด โลกนี้มันผาเสริฐเพราะมันสร้างใหม่ โลกนี้มันไม่มีอะไรซักอย่างมันเปล้าเลย ดินก็ไม่มี ปู่แสะ-ย่าแสะก็ไม่ได้สร้าง มันเกิดขึ้นคนเดียว โลกนี้แต่เดิมมันเปล้า ต่อมาๆ กระทบกระทั้ง มีแต่ลม , ลมกระทบกระทั้งเกิดเป็นไฟ , ไฟก็เดิมโลก ไฟขึ้นไปเป็นไอ หยอดลงเป็นน้ำ เปียงทั่วโลก น้ำกระด้างเป็นดิน ครบ 4 ธาตุ

ปู่แสะย่าแสะก็ยังเป็นพรหมอยู่ ไม่ได้กลายเป็นผี เขาเอานามมาเลี้ยง เป็นพรหม จากสวรรค์มาเที่ยวโลก โลกเราเนี่ยมันมีทุกอย่าง ไม่ใช่อย่างนั้นนะ กลัว ไม้ หั้วมัน ข้าว น้ำ ดอกไม้

สวยงาม พรหมเลยหลงไหลมัวเมาโลก นั่นเขาเรียกว่า ปู่แสะ-ย่าแสะ ปู่สังสิ ย่าสังสิ นาน โลกนี้
นะไม่ใช่มีมา ร้อยปีพันปีไม่ใช่ อสงไขยมีอาจนับได้”

จากเรื่องเล่าเห็นได้ว่าเป็นการผสมผสานระหว่างอุดมการณ์ผี เข้ากับพุทธอย่างลงตัว และ
แนบเนียน

พ่อหนานประเวศ สายกับ ปราชญ์ผู้รู้บ้านท่าข้าม เป็นเจ้าของผลงานปั้น
รูปปู่แสะ-ย่าแสะ บริเวณดอยคำ

และอีกสำนวนหนึ่งเล่าว่าดอยคำกับดอยเหล็ก มีเรื่องนางยักษ์กางขา คล้ายๆกับที่หลวงพระ
บาง-เชียงตุง

“มีเรื่องนางยักษ์กางขาควบ(คล่อม)ดอยคำไว้ เจ้านายไม่ผ่านทางนี้ เจ้าอยู่หัวหรือ เจ้านายท่าน
จะไม่ผ่าน เพราะจะทำสื่อเป็นเสื่อม ดอยเหล็กอยู่ทางดินดอยคำ ถ้าเรามองจากศูนย์แม่เหียะขึ้น
ไป มันอยู่ทางขึ้นไป นางยักษ์มีชื่อ ‘ปู่แสะย่าแสะ’ นั่นแหละ ตะกอนบ่มีชื่อ มันเป็นการเล่าสืบๆ
กันมาจนถึงเดี๋ยวนี้”⁴

ชาวบ้านในโฮงแม่เหียะ จะร่วมกันเลี้ยงผีปู่แสะ-ย่าแสะก่อน แล้วจึงค่อยเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ผี
เจ้าที่ และเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นอันดับสุดท้าย

เมื่อการเลี้ยงผีปู่แสะ-ย่าแสะ ได้ถูกนำมาพัวพันกับกระแสการท่องเที่ยว ยักษ์-ผีลัวะได้ถูก
เปลี่ยนบทบาทให้กลายเป็น ผีเมืองเชียงใหม่ โดยมีจุดขายอยู่ที่ การกินเนื้อควายดิบๆ ต้มเลือด
สดๆ ของร่างทรง การพยากรณ์ความอยู่ดีกินดีของชาวเมือง และเมื่ออิมหนาสำราญแล้วพิธีกรรมจบ
ลงที่การบูชาพระบุด (ภาพพระพุทธรูปเจ้า วาดลงบนผืนผ้าดิบสีขาวขนาดใหญ่ แขนงไว้กับต้นไม้)
ขณะเดียวกัน พื้นที่เลี้ยงดองอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่สามารถไปมาได้สะดวก ทำให้ง่ายต่อการ
เข้าไปศึกษาและชม

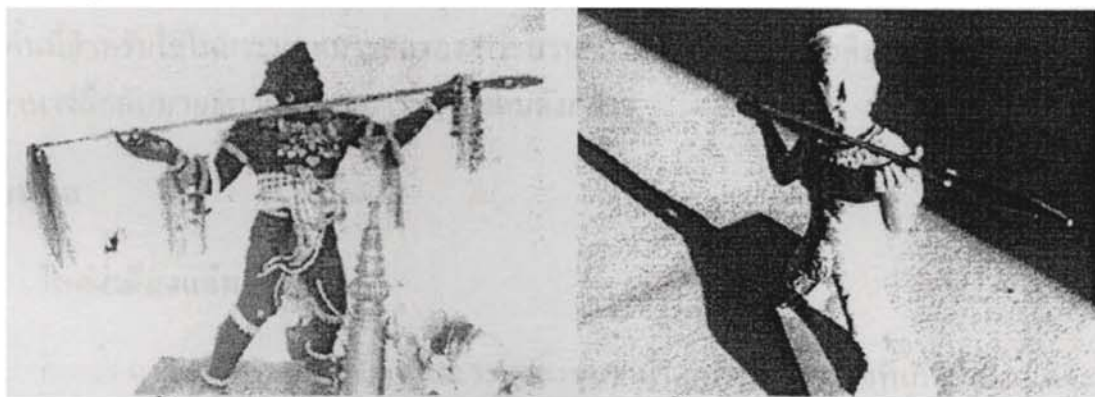
⁴ สัมภาษณ์พ่อหนานประเวศ สายกับ บ้านท่าข้าม วันที่ 24 พฤศจิกายน 254 ณ วัดท่าข้าม

โหล่งแมร์ม-แมฮาว

เนื่องจากโหล่งแมร์มแมฮาวมีลักษณะทอดตัวยาวขนานไปกับภูเขาด้านตะวันตก เมือง
เชียงใหม่ ทำให้มีโหล่งย่อยๆ ภายในหลายโหล่ง และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่ละบ้านแต่
ละหมู่บ้านมีกรรมวิธีที่แตกต่างกันออกไป เช่น

บ้านลวะ เมืองกะนันถือเลี้ยงผีขุนหลวงปะลังกะ(ขุนหลวงวิรังคะ)

แม่นวล ดอยคำ อายุ 77 ปี บ้านเมืองกะ แมร์มเล่าว่า "บ้านดอนเจียงก็เป็นลวะ แต่เขาไม่
มาไหว้ขุนหลวงฯ บ้านเอียงก็ลวะเหมือนกัน เขาก็ไม่มา แต่ก่อนปางไฮก็มี แต่เดี๋ยวนี้เขาไม่เอาแล้ว
เดี๋ยวนี้เขามานบนานกัน ใครอยากเป็นอะไรก็มานบน ก็หลานอ้อยอยู่เวียงก็มานบน ได้เป็นตำรวจ มานบน
หมูไก่ ก็ได้ บ้างคนเลี้ยงเป็นตัว เป็นหัวก็มี เอาตัวที่มันพอดีจ" ⁵

รูปปั้นขุนหลวงปะลังกะ หน้าวัดเมืองกะ อ.แมร์ม ปันเป็นตัวแทนของกษัตริย์ลวะ
มีรูปร่างลำสัน แข็งแกร่ง ผิวดำ หน้าตาตุตัน แต่งกายชุดนักรบ

บ้านดอนเจียง มีสายผีปู่ย่าสายลวะสายเดียว แต่ไม่ได้ไปไหว้ผีขุนหลวงไหว้ผีที่บ้าน ผีเจ้า
ข้อมือเหล็ก เชิญมาจากเชียงดาว อีกส่วนหนึ่ง เลี้ยงผีที่ดงใกล้หมู่บ้าน ปัจจุบันที่ดินที่เป็นที่ตั้งหอ ได้
ถูกขายไป ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องไปเลี้ยงแล้ว ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินเป็นผู้เลี้ยงเอง

บ้านกาดฮาว มีหอผี 5 หอ คนโยง 5 คน เป็นผีเจ้าที่บ้านแบ่งออกตาม 5 กลุ่ม
บ้าน

บ้านหนองก่าย นอกจากนับถือผีเก่า ผีเดิม ผีปู่ย่า ดายาย มีช้างนอกหมู่บ้าน เป็น
เจ้าพ่อเมืองแะ พ่ออ้าย สิงห์ทรเป็นคนดูแล เล่าว่า "เจ้าของเก่าตายเลยไม่มีคนสืบ และมีหอผีลือก็มี
ข้างบนนี้ เป็นเจ้าพ่อแคว่น มี 4 องค์ เจ้าองค์ประพัตร์ เจ้าข้อมือเหล็ก เจ้าคำดวง เจ้าคำแดง เจ้าพ่อ
เมืองแะ เจ้าพ่อแคว่นนี้ใหญ่ที่สุด ปาเวณีมีเดือน 4 ทานข้าวใหม่ข้าวหวน เจ้าพ่อแคว่นนี้เป็นเก่า
นอกนั้นเป็นเจ้าใหม่ เป็นวงศ์ฯ เจ้าคำลือนี่เป็นเก่า อันเดียวกับเจ้าพ่อแคว่นนี้เป็นชื่อหอ ที่แปลว่า
ก้านัน เป็นใหญ่ เขาว่าท้าวคำลือ เก่าจริง ๆ เมื่อก่อนก็มีหอแยกกันเป็นหอเล็กหอน้อย ตอนนี้อา
รวมกันหมด เขามารวมกัน 5-6 ปีมาแล้ว เมื่อก่อนไม่มีคน ร่างทรง เจ้าคำลือมีคนทรง แต่ไม่ใช่คน
บ้านนี้ ชื่อแม่อ้อยเป็งที่อยู่กาดฮาว เขามาทรง แต่ในบ้านนี้ไม่มี เดี่ยวนี้มีมาก คนบ้านเราหมด

สัมภาษณ์แม่นวล ดอยคำ อายุ 77 ปี บ้านเมืองกะ อ.แมร์ม วัน เสาร์ ที่ 28 สิงหาคม 2547

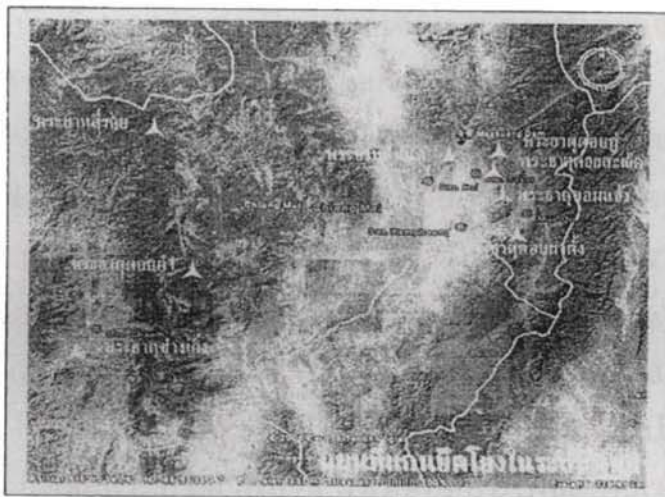
เอามารวมกันจะได้ไม่เสียเวลา ก็พวกเจ้าทรงเขารู้ให้เอามารวมกัน”⁶

เห็นได้ว่า แต่ละโหล่ง แต่ละเมือง มีรูปแบบในการถือผีที่แตกต่างกันไป หากแต่พื้นฐานอุดมการณ์ความเชื่อเรื่องอำนาจวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อในการนับถือผียังคงบทบาทต่อสมาชิกในสังคม ในฐานะเป็นการผลิตซ้ำอำนาจในรูปแบบหนึ่ง และเป็นเครื่องมือเพื่อกำกับดูแลในการควบคุม การกระทำของคนในกลุ่มให้อยู่ในครรลอง สร้างจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ ในพิธีกรรมการเลี้ยง/การฟ้อนผี จึงมีความซับซ้อนมากกว่า การแสดง เพื่อแสดง/สื่อ ถึงความศักดิ์สิทธิ์ หรือ การละเล่น ที่สนุกสนานเพียงเท่านั้น แต่มีสิ่งซ่อนเร้นอยู่มากมาย และยังสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายในทางสังคม เช่น มิติทางชนชั้น มิติเชิงบทบาทหญิงชาย ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มนุษย์สามารถให้คำอธิบายผ่าน ในรูปพิธีกรรม โดยเฉพาะการใช้ระบบดังกล่าวเป็นเครื่องมือ เพื่อนิยาม ตัวตน ตำแหน่งแห่งที่ และได้สร้างพื้นที่สำหรับใช้ในกระบวนการต่อรอง กระบวนการต่อต้าน หรือการสืบทอดจิตสำนึกร่วม ที่ใช้พลังอำนาจลึกลับมาอธิบายขบวนการทางสังคมดังกล่าว

ระบบพุทธ

โหล่งเมืองแจ่ม

การจัดความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละโหล่ง จะเกิดจากแรงผลักดันของอุดมการณ์ของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของระบบหัวหมวดวัด พระธาตุ งานบุญ งานเป็งต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในโหล่งไว้ด้วยกัน

ระบบหัวหมวด

หมวดวัด เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดกลุ่มทางสังคมในชุมชน ที่มีการแยกและจัดองค์กรที่เรียกว่า “หมวด” แต่ละหมวดจะมีหัวหมวดเป็นหัวหน้าและมีปุจฉารยหรือแก้ววัดเป็นแกนหลักในการเชื่อมประสานทุกหัวหมวด และคณะสงฆ์ เพื่อเป้าหมายในการสนองตอบต่อกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นตลอดทั้งปี

วัดในเมืองแจ่มในระยะนั้นมักมีจำนวนพระ เณร ไม่นานอน บางปีบางปีวัดอาจร้างพระ เช่นวัดบ้านทัพมีบางช่วงที่ไม่มีพระจำพรรษาอยู่เลย เหตุหนึ่งเนื่องมาจาก แต่ละครัวเรือนต้องการแรงงานจากผู้ชายเป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกันการบวชเป็นพระภิกษุก็เป็นอุดมการณ์ของชาวบ้านในการส่งลูก

สัมภาษณ์พ่ออ้าย สิงห์ทร อายุ 76 74 หมู่ 4 บ้านหนองก่าย อ.แม่อิง 3 มีนาคม 2547

เข้าบวชเรียน และคนที่สึกมาเป็นน้อยเป็นหนานหลายคนก็มักจะได้รับความนับถือจากชาวบ้านให้ขึ้นมาเป็นผู้นำของชุมชน

หน้าที่ของหมวดวัดอาจะแบ่งได้กว้าง ๆ ตามวาระโอกาส คือภารกิจประจำวันเป็นการส่งข้าวให้พระและในวาระพิเศษต่างไม่ว่าจะเป็นงานกินสลาก การร่วมงานเบ็งบ้าง

การส่งข้าวให้พระ ในเขตเมืองแจ่มทั้งพระและเณรไม่มีการบิณฑบาต พระน้อยหรือเณรยังคงมีความใกล้ชิดกับกับเครือญาติและเส้นแบ่งพระสงฆ์กับฆราวาสก็ไม่ชัดเจนนัก การส่งข้าวทุกเช้าสำหรับพระน้อยจึงเป็นภาระของโยมพ่อ-แม่ ส่งให้ลูกที่บวชกันเอง ถ้าวันไหนที่พ่อแม่ออกงาน ไม่ได้ไปส่งข้าว ทางวัดก็ให้พระน้อยไปฉันทข้าวที่เรือน ถ้าพระน้อยรูปใดไม่มีโยมพ่อ-แม่ก็ให้ญาติเป็นผู้ส่ง หรือร่วมฉันทกับตุ้เจ้าหรือพระ ซึ่งการส่งข้าวจะเป็นกิจของหัวหมวดในคณะศรัทธาวัดแห่งนั้นทั้งหมด

วัดบ้านทัพและวัดยางหลวง ใช้วิธีการบอกมือ คือ การผลัดเปลี่ยนกันส่งข้าวเป็นหมวดโดยแก้วัดจะเอากะบอกไม้ไผ่เขียนชื่อของคนที่หมวดส่งไป และให้โยม พระเณรไปส่งให้หัวหมวด เมื่อหัวหมวดใดตกบอกมือ ก็จะตักกะโหลกบอกคนในหมวดตัวเองว่าวันพรุ่งนี้ หรืออีกกี่วันตามจำนวนหมวดต้องไปหุงข้าววัด

การสร้างวัดสร้างวาและการจัดงานบุญในคติความเชื่อแบบพุทธ ถือเป็นบุญอันยิ่งใหญ่ สำหรับกรณีวัดยางหลวง มีการเล่ากันว่า เศรษฐียาง ใจบุญเป็นผู้คิดสร้างขึ้น แต่การบำรุงรักษาบูรณะวัดแต่ละครั้งจะต้องระดมทรัพย์การในคณะศรัทธาทั้งหมด ตั้งแต่ช่วงนี้จะไม่มีการแบ่งแยกฐานะหรือกะเกณฑ์ว่าใครจะ หอมเงินมากน้อยเท่าใด เป็นเรื่องศรัทธาของแต่ละคน แต่ก็มีมาตรการทางสังคมในการตักเตือนหากคนมั่งมีที่ฮกม่น้อย สำหรับวัดบ้านทัพ มีการเล่าสืบต่อกันมาว่า ได้มีการย้าย 2 ครั้ง ก่อนที่มาตั้งในที่ปัจจุบัน วิหารหลังเก่าเป็นไม้ตะเคียน สร้างแปดอยู่แสนนาน ส่วนวัดยางหลวงตั้งแต่ตั้งมายังไม่มีการเคลื่อนย้าย แต่มีการซ่อมแซมโบสถ์อยู่เป็นระยะ

ด้านงานบุญ ชาวบ้านมักให้ความสำคัญกับงานบุญ ฟังเทศน์ และร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะมีการจัดอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ฐานของหมวดวัดในการแบ่งหน้าที่ตระเตรียมงาน ถ้าเป็นงานเล็ก ๆ ในระดับชุมชนเช่น งานदानข้าวใหม่ และงานเผาหลัวพระเจ้าในช่วงเดือน 4 งานเทศน์ในช่วงวันพระกลางพรรษา ก็มักจะเป็นเรื่องของศรัทธาแต่ละหมวดวัด แต่ถ้าเป็นงานใหญ่ เช่นงานปอย งานกินสลาก หรืองานเบ็งบ้างเดือน 6 ที่วัดหลวงช่วงเค็งและเดือน 8 ที่วัดกองกาน

งานเบ็งบ้างเมืองแจ่มหนีประเพณีที่ใหญ่ที่สุดของเมืองแจ่มมี 2 ประเพณีคือ เบ็งบ้างเดือน 6 วัดช่างเค็ง และเบ็งบ้างเดือน 8 ที่วัดกองกาน สาเหตุที่มีประเพณีดังกล่าวก็เพราะว่า วัดหลวง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัดแรกที่สร้างขึ้นในเมืองแจ่ม และวัดกองกาน ซึ่งมีพระเจ้าตนหลวงเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ทุกหมวดวัดจะต้องมีการตระเตรียมครุฑพาน และช่วยกันแห่ไปร่วมงาน ⁷

⁷ สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ.(2546) "โครงการ "ของหน้าหมู": ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม", สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

โหล่งสนทราย - ดอยสะเก็ด

ในโหล่งสนทราย-ดอยสะเก็ด แกนยึดหลักโดยรวมก็จะเป็นในเรื่องของพระธาตุ ซึ่งพระธาตุที่ตั้งอยู่ในโหล่งนี้ ต่างมีประเพณีงานบุญ งานเป็ง ที่มีความคล้ายคลึงกันไม่ว่าจะเริ่มต้นเป็งเดือน 8 เดือน 9 เรื่อยมา เช่น พระธาตุดอยสะเก็ด ดำเนินมีการเล่าสืบต่อกันว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาที่พระบาทตีนนก แล้วได้มองมาทางใต้เห็นหนองบัวกว้างใหญ่และเห็นนาค 2 ตัวเมียกำลังเล่นน้ำอยู่ในหนอง พระพุทธเจ้าจึงเปล่งรัศมีให้นาค 2 ตัวนั้นเห็น เมื่อเห็นดังนั้นนาคทั้ง 2 ตัวจึงเกิดความเลื่อมใส แปลงกายเป็นคนเอาดอกบัวในหนองบัวไปถวายพระพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นก็ทูลขอเส้นพระเกศาไว้เป็นที่บูชา เมื่อได้เส้นพระเกศาของพระพุทธเจ้าจึงได้นำไปไว้บนดอยลูกหนึ่งที่อยู่ใกล้กับหนองบัวแล้วจึงสร้างพระธาตุไว้ เรียกว่า “ดอยเส้นเกศ” แล้วต่อมาเพี้ยนเป็น พระธาตุดอยสะเก็ด (บางสำนวนบอกว่าชื่อ “ดอยสระเกล็ด” เพราะเวลานาคที่อยู่ในหนองบัวเวลาอาบน้ำเสร็จก็จะขึ้นมาจากเกล็ดบนดอยนั้น)

พระธาตุดอยสะเก็ดมีงานประเพณีเดือน 8 เป็ง ในอดีตก็จะมีคนเอาของมาขายที่ตีนดอยสะเก็ด คนที่มาไหว้ก็จะมาซื้อของ ซื้อเสื้อผ้า บางคนที่อยู่ไกลก็มานอนพักที่พระธาตุก่อนวันงาน 1 คืน ส่วนคนดอยสะเก็ดที่มีบ้านอยู่ป่าเหมี้ยงก็จะเอาเหมี้ยง ของที่จำเป็น ลงมานอนที่บ้านพี่บ้านน้อง เมื่อทำบุญเสร็จก็ซื้อของขึ้นไปยังบ้านของตนเอง

พระบาทตีนนก ประเพณีในเดือน 9 เป็ง ชาวบ้านที่ไปไหว้พระบาทตีนนก มีบ้านล้อมบ้านดง บ้านทุ่งป่าคา บ้านหนองบัว บ้านพระบาท อำเภอสนทราย ส่วนชาวบ้านที่มีหน้าที่ดูแลวัดพระบาทตีนนก คือ คนบ้านพระบาท

พระธาตุดอยกู่ งานขึ้นพระธาตุ เดือน 9 แรม 8 ค่ำ เป็นพระธาตุที่ครูบาศรีวิชัยสร้างขึ้นประมาณ ปี พ.ศ.2476 สำหรับชาวบ้านที่ไปขึ้นพระธาตุดอยกู่ ก็มีบ้านทุ่งยาว บ้านแม่ดอกแดง บ้านกัวแล อำเภอดอยสะเก็ด

นอกจากนี้ยังมี พระธาตุดอยจอมแจ้ง พระธาตุแม่จ้อง ที่มีงานขึ้นธาตุเช่นเดียวกับพระธาตุอื่น ๆ

ในเขตสนทรายก็จะมี ดอยพระแท่น(บ้านข้าวแท่นหลวง) ที่มีประเพณีและเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าดอยพระแท่น หรือปัจจุบันเรียกกันว่า “ดอยผาหลวง” ผาหลวงเดิมเป็นรอยก้นบาตร ตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ามาบิณฑบาตเอาบาตรไปตั้งไว้ที่ผาหลวงจึงเกิดเป็นรอยก้นบาตร ภายหลังมีนายพรานไปล่าสัตว์ได้นื้อมาก็เอามาแลกที่รอยก้นบาตรนั้น เหล่าเทวบุตร เทวดา พญานินทร์ เห็นว่าไม่ค่อยเหมาะสมจึงแปลงกายเป็นหมูมาซูดหลุมทำให้คว่ำไป⁸

นอกจากนี้ยังมีหินผาใหญ่ที่มีขนาดเท่ากับบ้านเป็นหลัง นอกจากนี้ยังมีรอยแตกที่สามารถใช้เงินแดงและเงินแถบหยอดตามรอยแตกลงไปได้ เมื่อหยอดแล้วก็ฟังเสียงดูเหมือนเหรียญตกลงไปในที่ลึก

ประเพณีดอยพระแท่น มีมานานตั้งแต่สมัยพญากือนาซึ่งเป็นคนไปสร้าง เมื่อก่อนจะมีทำขึ้นไปหาแท่นพระเป็นทำดินขาว เดิมที่ถ้ำมีของเป็น มีด พร้า เหล็กหลา จอบ เสียม ถ้วย ถาด

เมื่อถึงงานประเพณี 6 เป็งก็เอาของออกมาใช้ แต่เมื่อมีคนเอาของออกมาใช้แล้วไม่เอาไปคืนในถ้า จึงทำให้ถ้านั้นปิด ส่วนทางตะวันออกของดอยพระแท่นเมื่อก่อนเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่มีคนกล้าเข้าไป เพราะถ้าไปแล้วจากลับออกมาจะไม่สบาย บางคนไม่สบายตายไปก็มี บางคนก็บอกว่าเคยเห็น ผีที่ดอยพระแท่นแบกท่อนเหล็กแดง

เดิมคนอำเภอสังขารายจะไปประเพณีดอยพระแท่นด้วยกันทั้งหมด เพื่อไปทำพิธีด้วยกัน มีการจุดบอกไฟ ทำบุญ ตักบาตร การขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลเพื่อใช้ในการทำไร่ทำนา เมื่อก่อนประเพณีมีความศักดิ์สิทธิ์เพราะว่าถ้าหากทำพิธีเสร็จเมื่อเดินทางกลับยังไม่ถึงครึ่งทางฝนก็จะตกตามหลังมา ชาวบ้านที่มาขึ้นดอยพระแท่น มีบ้านป่าเหมือด บ้านป่าไผ่ บ้านเมืองขอน บ้านท่าเกวียน บ้านแม่ใจ บ้านสังขาราย บ้านฟ้าม่วย บ้านหนองแห้ง บางคนที่บ้านอยู่ไกลก็จะมานอนก่อนคืนหนึ่ง ในอดีตดอยพระแท่นไม่คนดูแล ไม่มีพระจำพรรษา แต่ในปัจจุบันมีคนบ้านปางเป็นคนไปดูแลการขึ้นธาตุก็ยังคงเป็นเหมือนเช่นในอดีตคืองานประเพณี 6 เป็ง

หัวหมวดอุโบสถ

ถ้าไล่ตามหัวหัวหมวดอุโบสถในโหล่งดอยสะเกิด – สังขาราย แล้วหน้าที่และภารกิจก็คงไม่ต่างกับโหล่งอื่น ๆ คือการแบ่งหมวดไปปอย ไปงานเป็งต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการทำงานที่เกี่ยวข้องกับวัดวาอาราม ในโหล่งนี้ประกอบไปด้วยทั้งหมด 6 หัวหมวดอุโบสถ คืออุโบสถบ้านหลวงเหนือ อุโบสถบ้านหลวงใต้ หัวหมวดอุโบสถวัดสังขารายหลวง หัวหมวดอุโบสถวัดป่าเหมือด อุโบสถวัดเมืองวะ อุโบสถวัดเมืองขอน สำหรับคนที่เข้าในแต่ละอุโบสถนั้นล้วนเป็นคนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น หัวหมวดอุโบสถวัดสังขารายหลวง. คนที่มาเข้าอุโบสถเป็นคนบ้านท้อ บ้านป่าลาน บ้านข้าวแท่นหลวง บ้านข้าวแท่นน้อย

โหล่งเมืองออน

นอกเหนือไปจากการมีถ้ำขุนออนเป็นจุดเด่นของโหล่งแล้ว ในโหล่งเองยังมีตัวยึดโยงหรือแกนยึดโยงที่เป็นพระธาตุให้คนในชุมชนเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ในรูปแบบของการจัดการระบบน้ำแบบเหมืองฝาย

พระธาตุดอยผาตั้ง เป็นวัดพระธาตุที่อยู่ในเขตการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลออนกลาง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเป็น “วัดหน้าหมู” ทุกหมู่บ้านในตำบลจะต้องมาร่วมกันทำพิธีประจำปีที่ดอยผาตั้ง พระธาตุดอยผาตั้ง ชาวบ้านเราสืบต่อกันมาว่า เป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์มีเรื่องเล่าทอทองคำโบราณอยู่ข้างใต้ แล้วได้มีการสร้างพระธาตุไว้ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าดอกย้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุแห่งนี้อีกว่า มีคนเห็นดวงแก้วลอยไปที่วัดร้างพระธาตุดอยผาติบ(มอนประทีป) ที่อยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นวัดเก่าวัดร้าง ในวัน 15 ค่ำหรือวันสำคัญทางศาสนา

เดิมพระธาตุดอยผาตั้งเป็นวัดร้างมาก่อน ต่อมาเมื่อครูบาศรีวัชย์เข้ามาบูรณะในทุก ๆ ปี จะมีงานสงฆ์ธาตุเดือน 8 เป็ง ชาวบ้านที่มาเป็นคนบ้านหัวฝาย บ้านออนหลวง บ้านดอนทราย บ้านออนกลาง บ้านวาก บ้านเปาสามขา ซึ่งจะมาร่วมสงฆ์ธาตุ แต่เนื่องจากใน

เดือน 8 เป็งมีงานบุญจัดขึ้นมากจึงได้เปลี่ยนมาจัดในเดือน 7 เป็งแทน เพื่อความสะดวกของ
ศรัทธาญาติโยมที่สังกัดศรัทธากับวัดอื่นๆในหมู่บ้าน⁹

ถ้าเมืองออน เดิมทีการดูแลเป็นทำหน้าที่ของนคนบ้านหัวฝายและบ้านออนหลวย
ประเพณีที่สำคัญเป็นประเพณีสงฆ์พระธาตุที่ถ้าเมืองออนซึ่งจัดขึ้นในเดือน 9 เป็งของทุกปี คนที่
มาร่วมประเพณีเป็นทีมาจากหลายบ้านไม่ว่าจะเป็นคนบ้านออนหลวย บ้านหัวทราย บ้านหัวฝาย
บ้านออน กลาง บ้านดอนทราย แต่หลังจากมีการตั้งบ้านสหกรณ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2519 ในปัจจุบันมี
การแบ่งเขตบ้านสหกรณ์และให้เป็นผู้รับผิดชอบดูแลวัดถ้าเมืองออนอีกด้วย เนื่องจากถือว่าถ้าเมือง
ออนอยู่ในพื้นที่บ้านสหกรณ์

พระธาตุวัดหัวฝาย มีการสงฆ์ธาตุในเดือน 8 เป็ง ปัจจุบันคนที่ไปร่วมสงฆ์พระธาตุ
เป็นคนบ้านหัวฝาย บ้านออนหลวย บ้านแม่ป่าขาง บ้านดอนทราย

พระธาตุวัดออนหลวย ตั้งอยู่บ้านออนหลวยเป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดประเพณีที่สำคัญของบ้านออน
หลวยคือประเพณีสงฆ์ธาตุในเดือน 6 เป็ง คนบ้านออนหลวย บ้านหัวฝายมาร่วม

นอกจากประเพณีการขึ้นธาตุแล้วยังคงมีประเพณีอื่น ๆ ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ เช่น
บ้านออนหลวยจะมีตานก้วยสลากในเดือนเกียง ตานข้าวใหม่ในเดือน 4 ยี่เป็ง โดยมีคนเข้าร่วม
คือ บ้านกลางเปาสามาฯ ทั้งตำบลออนเหนือก็ว่าได้ โดยมีเส้นที่เป็นใบลาน(รายชื่อวัด) และ
เข้าพรรษา-ออกพรรษา

โหล่งแมริมแม่ฮาว

1. **พระบาทสี่รอย** มีคนทั้งโหล่งแมริม-แม่ฮาวไหว้พระบาทสี่รอยซึ่งจะมีงานเป็งในเดือน 6
ของทุกปี คนที่ขึ้นไปไหว้พระบาทสี่รอย เช่น คนจากบ้านสรวง ในสมัยที่ยังเดินเท้าขึ้นพระบาทสี่
รอย จะต้องออกจากบ้านประมาณเที่ยงคืนแล้วก็ไปพักที่พระบาท 1 คีน พอถึงรุ่งเช้าก็ทำบุญเสร็จ
จึงพากันกลับบ้าน ส่วนบ้านดอนเจียงต้องออกจากบ้านประมาณ 6 โมงเช้าถึงบ้านหนองก่าย
ประมาณ 10-11 โมง แล้วจึงขึ้นไปพักที่พระบาท 1 คีน ส่วนคนทางบ้านสันป่ายาง ออกจาก
บ้านตี 3 ไปถึงปางดงบริเวณหัวยี่สาม นอนค้างที่ปางดง 1 คีน (คาดว่าหัวยี่สามเดิมเป็นปาง
พักเหมียงของคนบ้านสันป่ายาง) แล้วจึงขึ้นไปทำบุญตอนเช้า เมื่อเสร็จจากการทำบุญที่พระบาทก็
ลงมาพักที่ปางดงอีก 1 คีน

เมื่อก่อนไปพระบาทสี่รอย ออกจากบ้าน 6 โมงเช้าถึงพระบาทสี่รอยประมาณ 10 - 11
โมงเช้า ผ่านหัวยี่สามไป ข้างบนมีบ้าน มีวัด คนที่ไปพระบาทถึงบ้านท่าข้าม ส่วน
บ้านสบเป็งไม่ไป คนบ้านหนองก่าย บ้านสันป่าตึง บ้านดอนเจียง บ้านสรวง บ้านกาต
ฮาวไปกันหมด¹⁰

⁹ พ่อศักดิ์ อโนมา อายุ 56 ปี บ้านออนหลวยวันที่ 26 เม.ย. 2548

¹⁰ สัมภาษณ์พ่ออ้าย ศรีแท่นแก้ว (อายุ 77 ปี - เป็งปีเสือ 2469)
พ่อคำ ศรีแท่นแก้ว (เป็งปี มะโรง)

"ไปไหว้รอบต้น มี 4 รอบ จัดงานเป็งเดือน 6 ตั้งแต่ก่อนแม่อยู่เดินไป ถนนก็มีพ่อให้คนเดินหาบข้าวสาร หมอนึ่งให้ข้าว ไปพักที่กระท่อมสวนเหมี้ยงที่ห้วยส้มสุข(อยู่นอก) เมืองก๊ะ (อยู่ใน) ออกจากบ้านดอนเข้ามีด ประมาณตี 3 ไปกับเจ้าหมูจตุไฟไป สมมติว่าวันพรุ่งนี้จะไป(ตีสาม) วันนั้นก็เตรียมข้าวของ ไปกินไปดำนไปไหว้ ถ้าเดินเช้าจะไปถึงกระท่อมประมาณ บ่าย 3-4 โมง นอนที่กระท่อมคืนหนึ่ง ตื่นเช้าก็ไปใส่บาตร รับศีลรับพรเสร็จ ลงจากพระบาทสัร่อยประมาณ 3-4 โมงเย็น ก็ลงมานอนที่ปางอีกคืนหนึ่ง แล้วลงมาที่บ้าน คนที่ไปนอนที่กระท่อมถ้าใครรู้จักก็ไปนอนที่นั่นได้ กระท่อมจะอยู่ตามริมทาง คนบ้านเราไปทำสวนเหมี้ยงก็ไปทำกระท่อมไว้ สำหรับ เก็บเหมี้ยง นึ่งเหมี้ยง ถ้าเราอยู่บ้านไหนก็ไปนอนที่กระท่อมบ้านนั้นเช่นเป็นคนบ้านหนองก่ายก็นอนที่กระท่อมของคนบ้านหนองก่าย"¹¹

2. พระธาตุดอนเจียง – เป็นพระธาตุที่ครูบาศรีวิชัยเข้ามาสร้าง ชาวบ้านที่ไปไหว้พระธาตุดอนเจียงเป็นคนจากบ้านไร่ บ้านร้อง บ้านดอนเจียง บ้านท่าข้าม บ้านต้นลาน ในสมัยที่ครูบาศรีวิชัยมานั้น ได้มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเอาข้าวซี้ดอกมาใส่บาตรและคนที่ขโมยของ ๆ คนอื่นมาใส่บาตร ครูบาศรีวิชัยท่านก็จะปิดปากบาตรไม่รับข้าวคนที่ขายข้าวแล้วเก็บดอกข้าวและไม่รับของ ๆ คนที่ไปเอาของคนอื่นมาด้วย

3. พระธาตุบ้านสะलग วัดสะलगมีประเพณี วันวิสาขบูชา ต่อมาก็เริ่มมีพิธีสงฆ์นำพระธาตุ พระที่วัดเป็นผู้เริ่มคิด มีของเทัญสงฆ์นำพระธาตุ เดือน 9 เป็ง แต่ความจริงอดีตไม่มีประเพณีสงฆ์นำ"

แต่ประเพณีของบ้านสะलगจะมีการเข้าปริวาสกรรม เดือน 4 รุกขมูลต้นไม้ เข้าหน้าหนาวจะเข้ากรรมแบบหนักเย็น อยู่รุกขมูล 7 วันไปอยู่ที่โคนต้นไม้ คนเฒ่าคนแก่จะทำอย่างนี้ทุกปี ก็บอกให้ลูกให้หลานทำสืบ เพราะนานไปจะหาย ตอนนี้เหลือแต่รุกขมูลป่าเหว จ้อย ๆ ซอก ๆ กัน ส่วนประเพณีเข้ากรรมหายไป¹²

4. ศาลขุนหลวงปะลังก๊ะ ประเพณีการเลี้ยงขุนหลวงปะลังก๊ะ ในเดือน 9 ออก 3 หรือ 13 แรม 3 ค่ำแล้วแต่ว่าจะกำหนดวัน ใน 3 ปีเลี้ยงหมู 2 ปีเลี้ยงไก่ บ้านที่ไหว้ขุนหลวงปะลังก๊ะคือบ้านเมืองก๊ะ(เป็นคนลัวะ บ้านดอนเจียงกับบ้านเอี้ยกก็เป็นคนลัวะ แต่ไม่ได้ขึ้นมาไหว้ขุนหลวงปะลังก๊ะ)

นอกจากนี้ยังมีประเพณีกินสลาก งานปอย ซึ่งถ้าไปปอยก็เก็บเงินคนละ 30 บาท เป็นค่ารถค่าออม วัดเขาเก็บไปก่อนแล้วจึงเปิดดูรายชื่อในแต่ละวัดว่าออมบุญกันเท่าไรเช่น

"ถ้าวัดใกล้กันเงินบุญหิ้ววัดกั้ม จะชอบเป็นพิศพ สมมติว่าขามา 1,000 บาทเราก็ออมไป 1,500 บาท ระบบแบบนี้มานาน แต่ศรัทธาที่ไปออม 20 – 30 บาท ก็มีออมอีกที่หนึ่ง แต่หัววัดเขาต้องใส่มากกว่า บ้านที่บ้านน้องงานสลากจะเหนือ ถ้าเขาทำมา 20 บาท เราก็คงไป 25 – 30"¹³

แม่เอือน ศรีแท่นแก้ว (เป็งปีซาล) บ้านดอนเจียง วันที่ 19 ตุลาคม 2546

¹ สัมภาษณ์ แม่อยู่ผัน บ้านสันป่ายาง (หลังวัดสันป่ายาง) วันที่ 11 มีนาคม 2546

² สัมภาษณ์พ่อบุญศรี พุทธเหมาะ อายุ 81 ปี บ้านสะलगนอก

³ สัมภาษณ์พ่อท้าว มุ่งหมาย อายุ 64 ปี บ้านไร่ วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2549

โหล่งห้วยแก้ว

พระธาตุวัดห้วยแก้ว – มีประเพณีสงฆ์พระธาตุในเดือน 8 เป็ง ชาวบ้านที่มาสงฆ์น้ำเป็นคนจากบ้านห้วยแก้ว บ้านปางก่อง บ้านแม่เตาดิน บ้านแม่กำปอง และบ้านแม่ลาย

พระธาตุแม่เตาดิน – มีประเพณีสงฆ์พระธาตุในเดือน 9 เป็ง มีคนบ้านห้วยแก้ว บ้านแม่เตาดิน บ้านปางจุ่มปี มาร่วมสงฆ์น้ำ เดิมวัดแม่เตาดินไม่ได้อยู่บนดอยเหมือนในปัจจุบัน เมื่อก่อนวัดอยู่บริเวณริมทุ่งนาซึ่งติดกับบ้านชาวบ้านข้างล่าง แต่เป็นเพราะว่าบริเวณที่ดินของวัดเป็นดินโคลนหล่ม(คาดว่าน้ำแม่ลายท่วม) จึงย้ายวัดขึ้นมายู่ข้างบน ในขณะที่ย้ายมาอยู่ข้างบนนั้น คุรบาแก้ว คุรบาทา คุรบาศรี บ้านห้วยแก้วเป็นคนมาสร้างเป็นอารามก่อนสร้างเป็นวัดขึ้นมา

โหล่งโป่งกุ่ม

พระธาตุดอยจอมแจ้ง – ชาวบ้านบ้านแม่โป่ง บ้านแม่ฮ้อยเงิน บ้านม่วงโตน บ้านแม่กะ บ้านแม่จ้อง ขึ้นไปไหว้พระธาตุที่ดอยจอมแจ้ง ซึ่งจะมีขึ้นในเดือน 9 เป็ง

พระธาตุดอยปล่อยนก - มีงานประเพณีขึ้นธาตุในเดือน 8 แรม 8 ค่ำ

ชาวบ้านแม่โป่งจะไปเบิกตุ้ที่วัดป่าไผ่ เพราะมีหัวหมวดอุโบสถที่นั่น

ระบบหัวหมวด

การแบ่งหัวหมวดวัดจะแบ่งควบคู่ไปกับการแบ่งหัวหมวดบ้าน เช่นบ้านแม่เตาดิน มีบ้านอยู่ 5 ปีก 1.บ้านป่าแดง 2.บ้านหลวง 3.บ้านหลายน้ำ 4. บ้านสันลมจอย 5. บ้านเหล่าปู่แก้ว ส่วนจำนวน เมื่อไปร่วมงานบุญงานปอยต่างๆเราจะแบ่งในแต่ละหมวดไป บางครั้งก็รวมหมวดไปเวียนเป็นปีกๆบ้าน เริ่มตั้งแต่หมวดที่ 1,2,3,4,5 เรื่อยไปจนครบกำหนดหมวดทั้ง 5 หมวดแล้วก็เวียนไปใหม่ เช่น หมวดที่ 1 ไปที่วัดห้วยแก้ว หมวดที่ 2 ไปที่วัดดอยสะเกิด หมวดต่อไป หมวดที่ 3 ไปวัดทางป่าเหมี้ยง เรียงลำดับกันไป เป็นต้น

ส่วนการส่งข้าววัด ใช้การเก็บเงินเป็นเดือนๆ ละ 30 บาท เพื่อที่จะไม่ต้องไปส่งข้าววัดอีก เพราะว่าเราให้ภรรยาของพ่อหนานปอนด์(อาจารย์วัด) ทำอาหารไปส่งให้พระจะเก็บเงินทุกบ้านทั้ง 5 ปีก ต่อหลังละ 30 บาท/เดือน ซึ่งแต่ละหมวดจะมีหัวหน้าหมวด 1 คน ทั้ง 5 หมวด การทำหน้าที่ของหัวหน้าหมวดเป็นคนเก็บเงินที่ส่งข้าววัดและมีการงานอะไรจะต้องไปร่วมด้วย.

บทสรุป

ถ้ารายงานวิจัยของ “เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน” ขึ้นนี้เปรียบเสมือนพาหนะที่ใช้ในการนำทางผู้อ่านเข้าไปตระเวนใน “ดินแดน” ที่ถูกทำให้มองไม่เห็นหรือไม่เคยปรากฏตัวตนอยู่ในสาระบบของการสร้าง “ความรู้” เรื่อง การจัดการพื้นที่ในสังคมไทย เนื้อหาในบทสรุปที่กำลังจะกล่าวต่อไปก็คงไม่ต่างอะไรจากขานชาลาที่ใช้แฉะพักเพื่อตรวจสอบสิ่งที่ได้จากการเดินทางในครั้งนี้

เริ่มจากคำถามท้าทายที่เกริ่นไว้ตั้งแต่แรกว่า ท่ามกลางการจัดการพื้นที่ด้วยการกำหนด “เขต” ควบคุมผู้คนและแดนในรูปแบบต่างๆ เช่น เขตเศรษฐกิจ เขตอุตสาหกรรม เขตการปกครองของอำนาจหน้าที่ทรงพลังทั้งฝ่ายนำของรัฐ และทุกระดับท้องถิ่นถึงโลกาภิวัตน์กำลังส่งผลกระทบที่เป็นรูปธรรมต่อสังคมรากฐานและธรรมชาติอย่างเข้มข้นรุนแรงขึ้นทุกขณะ

เนื่องจาก “เขต” เหล่านี้ดำรงตนอยู่ได้ด้วยการเบียดขับ แทนที่ จัดลำดับ รื้อสลายหรือตีกิน “เขต” แบบอื่นๆ ที่ไม่เอื้ออำนวยแก่ “เขต” ที่ตนสร้างขึ้น พร้อมๆ ไปกับทำให้ “ผู้คน” จำนวนมากต้องขยับเขยื้อน ผังจมอยู่ในโครงสร้างและกลไกที่ “เขต” ต่างๆ เหล่านี้สร้างขึ้น ภายใต้บริบทดังกล่าว คณะวิจัยให้ความสนใจอย่างยิ่งในตอบคำถาม ดังต่อไปนี้

1. สังคมบ้านเราโดยเฉพาะในเขตแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนยังมีมโนทัศน์เกี่ยวกับ “พื้นที่” ของคนพื้นถิ่นในแบบอื่นๆ (indigenous conceptions of space) หรือ การจัดการพื้นที่แบบอื่นๆ ที่เป็นผลผลิตสร้างขึ้นจากสังคมชั้นรากฐานของเราเอง หรือไม่

2. ถ้ามี สิ่งเหล่านี้ ดำรงอยู่ ได้อย่างไร การดำรงอยู่นี้มีแกนโยงยึดใดบ้างที่ถูกสร้าง และทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับผู้คน และผู้คนกับพื้นที่ ไร

3. อะไร คือ เงื่อนไขหรือปัจจัยหลักที่ทำให้ผู้คนแถบนี้เห็นว่า นี่คือการที่ทำให้แกนโยงยึดแต่ละแกนก่อนแฉและสูญสลายไป

4. สุดท้ายเป็นการโยนโจทย์อนาคตว่า สังคมของเรายังมีโอกาสหรือไม่ ในการสร้าง “เขต” ขึ้นใหม่หรือใช้ต้นทุนเดิมที่มีมาพัฒนาระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมของตนขึ้น หรือไม่

จากผลงานวิจัยในครั้งนี้ พบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์หลัก อันได้แก่ เทือกเขาและหุบเขา คือ พื้นฐานสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองในแถบนี้สร้างและพัฒนา มโนทัศน์เกี่ยวกับ “พื้นที่” หรือ การจัดการพื้นที่ภายใต้ชุดภาษาและปฏิบัติการของท้องถิ่นที่เรียกว่า “โหล่ง” กับ “เมือง” ขึ้น และปัจจุบัน ยังคงมีการปรับใช้มโนทัศน์นี้ในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ อยู่

ในแง่ของความหมาย โดยพื้นฐานคำว่า โหล่ง ถูกใช้เรียกภูมิภาคแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบกลางหุบเขา ช่องเขาที่ทอดยาวไปตามลำน้ำหรือที่ราบบนภูเขาก็ได้ ที่ราบแบบนี้จะมีขนาดแตกต่างกันออกไป และไม่จำเป็นต้องมีระดับความสูงอยู่ในระนาบเดียวกันทั้งหมด

ในระดับที่ซับซ้อนขึ้นจะพบคำนี้ถูกใช้ตั้งแต่ โหล่งบ้าน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ระดับหน่วยย่อยของบ้าน (ปึกบ้าน) บ้าน(หมู่บ้าน) หรือกลุ่มบ้านในอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน บางทีกินความไปถึงที่ทำกินรอบบ้านและพื้นที่ทำการผลิตที่อยู่บนภูเขาใกล้ๆ โหล่งเมือง ครอบคลุมพื้นที่ที่มีกลุ่ม

บ้านหลายบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานและสามารถพัฒนาตนเองขึ้นเป็น เมือง ที่ครั้งหนึ่งในอดีตอยู่ในฐานะหน่วยทางการเมือง (political unit) ที่มีอิสระอยู่ระดับหนึ่ง ทว่าในช่วง 100 ปีเศษที่ผ่านมาถูกยุบและแทนที่ด้วยหน่วยการเมืองของรัฐไทย

ขณะที่บางถิ่นยังเรียกพื้นที่ที่มีลำน้ำไหลผ่าน และถิ่นที่พวกตนเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินว่า ไหล่งน้ำสายนั้นสายนี้ ต่อมาเมื่อมีการกำหนดเขตการปกครองของรัฐแบบใหม่ซ้อนทับลงไป ชาวบ้านก็อาจจะใช้คำเรียก ตำบล อำเภอ มารวมกับคำเดิม นอกจากนี้ใน ไหล่งหนึ่งๆ อาจมีการแบ่งซอยออกเป็น ไหล่งย่อยๆ โดยใช้ระบบสัญลักษณ์ตามธรรมชาติ และ/หรือ เรื่องเล่า ตำนานมาช่วยในการแบ่งแดน

ดังนั้น ไหล่ง จึงเป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับ “พื้นที่” อีกชุดหนึ่งที่ผู้คนและชุมชนในแถบนี้ผลิตสร้างและใช้ในการจัดการพื้นที่ เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมืองของตน นับแต่การตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านแปงเมือง สร้างระบบเศรษฐกิจ การติดต่อสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนแต่ละบ้าน กลุ่มบ้าน และเมือง จนอาจกล่าวได้ว่า สิ่งนี้ คือ แบบแผนทางความรู้ ชุดหนึ่งในการจัดการพื้นที่ และกลายเป็น “แหล่งอ้างอิงตัวตน” ของผู้คนหรือสำนึกร่วมของกลุ่มคนในแต่ละแห่งได้ ดังตัวอย่าง การกล่าวว่า ตนเป็นคนไหล่งนั้นไหล่งนี้ หรือ เมืองนั้นเมืองนี้

จากการสำรวจพื้นที่ที่รับผิดชอบ คณะวิจัยเลือกที่จะเปรียบเทียบความเหมือน-ต่างจากห้าพื้นที่ คือ เมืองออน เมืองแจ่ม ไหล่งแมริม-แม่ฮาว ไหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้วและไหล่งแม่เหียะ ซึ่งตั้งอยู่รายล้อมศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ในทิศทาง ตำแหน่งที่ห่างกันออกไปตามถนนหลวงตั้งแต่ 10-120 กิโลเมตร ซึ่งได้ข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

1.การสร้างมโนทัศน์ ไหล่งและเมือง ของผู้คนและชุมชนแถบนี้สามารถวางอยู่บน**รูปลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันออกไป** ในพื้นที่วิจัยพบอย่างน้อย 3 แบบ คือ หนึ่ง-หุบเขา จากกรณีของเมืองออน กับ เมืองแจ่ม สอง-ช่องเขา ในกรณีไหล่งแมริม-แม่ฮาว กับ ไหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้ว สาม-ที่ลาดเชิงเขาที่เปิดกว้าง จากกรณี ไหล่งแม่เหียะ

รูปลักษณะทางภูมิศาสตร์ยังเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณาเพื่อตอบคำถามย่อยๆ ว่า เหตุใดไหล่งบางไหล่ง จึงพัฒนาขึ้นเป็นเมือง แต่บางไหล่งไม่เป็นเช่นนั้น เนื่องจากทั้งห้าพื้นที่วิจัย พบว่า รูปลักษณะทางภูมิศาสตร์แบบหุบเขาขนาดย่อมๆ มีโอกาส และความเป็นไปได้ในการก่อรูป ไหล่งเมือง มากกว่าช่องเขาที่มีขนาดเล็กอย่าง ไหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้ว หรือ ช่องเขาที่มีขนาดยาวและมีพื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐานและทำการผลิต อยู่ไม่น้อยกว่า 30 หมู่บ้านอย่าง ไหล่งแมริม-แม่ฮาว (ซึ่งมีจำนวนหมู่บ้านมากกว่า ไหล่งเมืองออน) ทั้งนี้จะสืบเนื่องมาจาก ไหล่ง ที่ตั้งอยู่ในช่องเขาจะประกอบด้วย ไหล่งย่อยๆ ที่อยู่ในระดับบ้านหรือกลุ่มบ้านของตนเป็นหลัก แม้ว่าในช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะมีความพยายามในการสร้างแกนโยงยึดทางเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมข้ามไหล่งย่อย เหมือนเช่น “เมือง” ในหุบเขากระทำกัน แต่ก็ไม่ปรากฏว่า จะมีพลังยึดโยงเพียงพอที่จะสร้างโครงสร้างและยกระดับ ไหล่งย่อยๆ ในช่องเขาให้ขึ้นเป็น ไหล่งเมือง ได้

อย่างไรก็ตาม จำต้องพิจารณารูปลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่กล่าวข้างต้น กับ ปัจจัยอื่นๆ อาทิ ที่ตั้งของไหล่งกับศูนย์กลางอำนาจ ซึ่งพบได้จากกรณี ไหล่งแม่เหียะ ไหล่งสันทราย-ดอยสะเก็ด

โหล่งสันกำแพง หรือโหล่งอื่นๆ โดยรอบศูนย์กลางอำนาจเชียงใหม่ มีสภาพพื้นที่เป็นแบบที่ลาดเชิงเขา ที่ราบลุ่มน้ำกว้าง บางแห่งทำเลเหมาะสมและน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ซึ่งฐานทรัพยากรเหล่านี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อรูป “โหล่งเมือง” ได้ไม่ยาก แต่ตัวที่ตั้งของ โหล่ง เหล่านี้ กลับอยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจในอดีตมากเกินไปจึงถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนย่อยของศูนย์กลาง

2.การกำหนด “เขตแดน” ของโหล่งและเมืองทั้งห้า พบว่า ชาวบ้านชาวเมืองแต่ละถิ่นมักใช้ลักษณะทางภูมิศาสตร์มาช่วยในการกำหนด “เขต” เช่น ใช้แนวเขา สันปันน้ำ ลำน้ำ และ/หรือใช้ที่ตั้งของหมู่บ้านที่อยู่ในหน่วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีการประกอบพิธีกรรมประจำปี รวมทั้งการผลิตซ้ำตำนาน สร้างเรื่องเล่าเพื่อล้อมแนวเขตและสถาปนาอำนาจ สถาปนาความชอบธรรมในการจัดการพื้นที่ภายในเขตแดนของตนขึ้น

กระนั้นก็ตาม เขตแดนของโหล่งและเมือง ไม่ได้แบบเขตปิดตาย หากมีการเชื่อมต่อเกี่ยวพันกับเขตแดนอื่นๆ ใกล้เคียง และเขตที่ไกลออกไปในหลายมิติ เช่น การแลกเปลี่ยนทรัพยากรความรู้ เป็นต้น ปัจจุบัน พบว่า “เขตแดน” แบบเดิมไม่ได้ล่อยพ้นจากกระแสของกระบวนการก่อสร้างใหม่ เบียดขับ แทนที่ จัดลำดับ และตีกินของ “เขต” อื่นๆ จากคนหลายกลุ่มหลายจำพวกทั้งนอกเขตและในเขตเอง

3.การดำรงอยู่ของเส้น “เขตแดน” โดยรอบจะสัมพันธ์อย่างมีนัยกับ กระบวนการที่เกิดขึ้นภายในโหล่ง และเมือง ทุกแห่งอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการผลิตซ้ำและเสื่อมทรุดของแกนโยงยึดภายใน อย่างน้อย 2 แกนหลักๆ คือ แกนโยงยึดทางเศรษฐกิจ และแกนโยงยึดทางวัฒนธรรม

4.แกนโยงยึดทางเศรษฐกิจ ในงานวิจัยชิ้นนี้สนใจเป็นพิเศษต่อแกนโยงยึดที่อยู่บนฐานของ “ระบบการผลิต” เน้นหนักไปที่การพิจารณาระบบการจัดการน้ำ ระบบผลิตในเขตป่า และ “ระบบการค้าขายแลกเปลี่ยน” ที่เฟื่องมองไปยัง กาดหรือตลาดประจำถิ่น เป็นสำคัญ

ระบบการจัดการน้ำ จะพิจารณาภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์ 4 ชุด คือ ตัวทรัพยากรความรู้/เทคโนโลยี กฎกติกา การจัดรูปองค์กร สถาบันหรือกลุ่มในการจัดการ ซึ่งผู้คนและชุมชนในแต่ละโหล่งแต่ละเมือง ได้พัฒนาระบบการจัดการน้ำของตนขึ้น จากการเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระดมทรัพยากรในที่ตั้ง ตลอดจนรวมถึงการปรับตัวตามบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก

จากการศึกษา พบว่า โหล่งและเมือง ที่ทำการศึกษามีระบบการจัดการน้ำที่หลากหลาย และมีจำนวนระบบตั้งแต่หลักหน่วยถึงหลักสิบ มีทั้งระบบการจัดการน้ำแบบโป่งน้ำร้อนใน โหล่งโป่งกุ่ม ซึ่งมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาเป็นสถาบันหลักในการจัดการ แต่ก็ประสบกับปัญหาในเรื่องกติกาไม่สามารถกำกับคนภายนอกที่เข้ามาซื้อที่ดิน และปิดลำเหมืองสายหนึ่งซึ่งช่วยในการระบายน้ำในโป่ง กระทั่งในฤดูต้มหน่อไม้ น้ำในโป่งจะตกอยู่ในภาวะเน่าเสีย

นอกจากนั้นก็เป็นระบบการจัดการน้ำที่ใช้ระบบเหมืองฝาย โดยองค์กรเหมืองฝายแต่ละแห่งจะมีโครงสร้างและขนาดแตกต่างกันออกไปตั้งแต่ฝายเครือข่ายถึงฝายที่รวมคนหลายบ้านเข้าไว้ด้วยกัน แต่ละระบบสร้างความรู้และเทคโนโลยี รวมถึงกำหนดกติการ่วมในการจัดการทั้งในน้ำห้วยน้ำตาด(น้ำตก) ลำน้ำขนาดเล็ก กลางจนถึงขนาดใหญ่อย่างลุ่มน้ำแจ่ม ทั้งนี้เป็นไปเพื่อสนับสนุนระบบการผลิตทางการเกษตร ทั้งแบบยังชีพ และตลาด

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาภาคสนามและประมวลคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านพบว่า ระบบการจัดการน้ำในแต่ละแห่งกำลังเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงในระดับที่ต่างกันไป เช่น ในช่วงรอยต่อทศวรรษที่ 2520-2530 รัฐสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำแม่ฮอนดอนบนและรัฐกลายเป็นตัวละครที่เข้าไปมีบทบาทมากขึ้นในระบบการบริหารจัดการน้ำ กอปรกับปัจจุบันที่นาที่ดีที่สุดของ โหล่งเมืองฮอน ได้กลายสภาพเป็นสนามกอล์ฟขนาดใหญ่ คาดว่า อนาคตสิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของที่น้อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ขณะที่ โหล่งแม่เหียะ ปัจจุบันที่ดินที่นาได้กลายสภาพเป็นเขตที่อยู่อาศัยบริเวณชานเมือง เขตที่ตั้งของโครงการพัฒนาและท่องเที่ยวภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ 2 โครงการคือ สวนสัตว์ในท์ซาฟารี และงานพืชสวนโลกที่ส่งผลให้สภาพของลำน้ำแม่เหียะ ระบบการจัดการความรู้ องค์กร และกติกา เดินเข้าสู่ทิศทางเสื่อมลงเรื่อย ๆ

ตารางที่ 5.1 ประเมินสถานภาพระบบการจัดการน้ำทั้งห้าพื้นที่

	โหล่งเมืองฮอน	โหล่งเมืองแจ่ม	โหล่งแมริม-แม่ฮาว	โหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้ว	โหล่งแม่เหียะ
สภาพของตัวทรัพยากรโดยรวม	ปานกลาง-ต่ำลง	ปานกลาง	ปานกลาง-ต่ำลง	ปานกลาง-ต่ำลง	ค่อนข้างวิกฤต
ความรู้และเทคโนโลยี	ถูกแทรกแซง	ถูกแทรกแซงบางส่วน	ถูกแทรกแซงบางส่วน	ถูกแทรกแซงค่อนข้างน้อย	ถูกแทรกแซงอย่างมาก
การจัดรูปองค์กรสถาบันหรือกลุ่มในการจัดการ	มีการจัดโครงสร้างใหม่บนฐานองค์กรเหมืองฝายเดิม	จัดการด้วยตนเอง	จัดการด้วยตนเอง	จัดการด้วยตนเอง	เลิกกันทำนาเพียงส่วนน้อย
กติกา	ถูกแทรกแซงอย่างต่อเนื่องจากรัฐและกลุ่มทุน	กติกาอยู่ในเกณฑ์เข้มแข็ง	กติกาอยู่ในเกณฑ์เข้มแข็ง	บางระบบยังดีอยู่ แต่บางระบบถูกแทรกด้วย อปท.	ใช้ชลประทานแม่แตงแทน

ระบบผลิตในเขตป่า ในห้าพื้นที่ โหล่งแมริม-แม่ฮาว โหล่งโป่งกุ่ม-ห้วยแก้ว เป็นสองลำดับแรกๆ ที่ชาวบ้านยังคงพึ่งพาป่ารอบบ้านอยู่มากทั้งเก็บของป่า ขึ้นไปทำสวนเหมี้ยง ปลูกต้นกล้วย ตัดใบตองและปลีขาย จักสาน ฯลฯ ขณะที่ โหล่งเมืองฮอน มีภาวะพึ่งพาลดหล่นลงมา ส่วน โหล่ง

เมืองแจ่ม โดยมากเป็นการทำไร่ในเขตป่าที่บุกเบิกไว้เดิมหรือเพิ่มเติม ทางโหล่งแม่เหียะ เป็นรอยต่อเมืองที่พัฒนาเข้าสู่ความทันสมัย

อย่างไรก็ตาม ทุกพื้นที่มีปัญหาพร้อม คือ การลดลงของตัวทรัพยากร และการรุกคืบเข้ามาจัดการป่าของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประกาศเขตอนุรักษ์ เขตอุทยานแห่งชาติที่ค่อนข้างส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ใช้ป่าอย่างมาก

คณะวิจัยมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การเผชิญหน้ากับการจัดการป่าของรัฐน่าจะมีผลให้ชาวบ้านชาวเมืองหลายต่อหลายคนเลือกที่จะใช้เรื่องเล่าจากความจริงทางสังคมที่พวกตนเคยใช้ประโยชน์ในเขตป่าบนภูเขา มารวมไว้ใน “เขตแดน” โหล่งและเมือง หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นการอ้างสิทธิ “หน้าหมู” ของชาวบ้านและชุมชนในระดับท้องถิ่นมากขึ้น

กาตหรือตลาด พบว่า หลังทศวรรษที่ 2460 เป็นอย่างน้อย แต่ละพื้นที่จะมีการแลกเปลี่ยนค้าขายสิ่งที่ตนผลิตในเขตป่าและไร่ นา หรือหาซื้อสิ่งของที่จำเป็น จากพ่อค้าชาวจีน ไต ตองสู๋ ฯลฯ ที่เข้ามาอาศัย และตั้งร้านค้าย่อยๆ อยู่ในแต่ละถิ่น ขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็ยังคงระบบการแลกเปลี่ยนค้าขายกับการรวนพ่อค้าทางไกลที่อยู่ถิ่นและต่างถิ่นไว้ แต่โดยมากแล้วระบบการค้าและแลกเปลี่ยนของแต่ละโหล่งแต่ละเมืองที่ศึกษาจะเชื่อมโยงกับ “ตลาดกลาง” ของโหล่งใกล้เคียง กล่าวคือ

คนโหล่งเมืองออนกับโหล่งห้วยแก้วผูกพันอยู่กับตลาดสันกำแพง คนโหล่งโป่งกุ่มเชื่อมกับตลาดดอยสะเก็ด คนโหล่งแม่มิม-แม่ฮาว ดอนล่างมุ่งหน้าไปจ่ายจับที่ตลาดแม่มิม ต่อมาเมื่อตลาดแม่มาลัยเปิดและขยายตัว คนหัวโหล่งก็แยกไปซื้อขายของกันที่ตลาดแม่มาลัย ขณะที่คนโหล่งแม่เหียะตัดทุ่งนากว้างเข้ามาตลาดประตูเชียงใหม่ คนโหล่งเมืองแจ่ม อาศัยพ่อค้าทางไกล และนานๆ ครั้งถึงจะข้ามเขาไปตลาดจอมทอง ทางฟากตะวันออก

ราวๆ 30 ปีที่ผ่านมาแต่ละโหล่งแต่ละเมืองเริ่มพัฒนาตลาดกลางประจำ โหล่ง ประจำเมืองของตนขึ้นมาน่าสนใจว่า ตลาดกลางเหล่านี้มักจะเลือกตั้งอยู่ในบริเวณ (หรือใกล้เคียง) หมูบ้านหลักของโหล่งและเมืองนั้นๆ เช่น โหล่งเมืองออน ตลาดใหญ่อยู่ที่บ้านออนหลาย โหล่งเมืองแจ่ม ตั้งอยู่ใกล้กับบ้านช่างเคิง โหล่งแม่มิม-แม่ฮาว อยู่ที่บ้านสันปายาง ซึ่งเท่ากับว่าที่ตั้งของตลาดได้กลายเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำความสำคัญของบ้านเก่าหรือความสำคัญของศูนย์กลางของโหล่งและเมืองไปในตัว กระนั้นก็ตาม ข้อสรุปนี้ก็มีข้อยกเว้นในกรณีของ โหล่งแม่เหียะ ซึ่ง “ตลาด” ใหม่จะวางตัวอยู่ริมถนนคลองชลประทานแม่แดง เพื่อรองรับลูกค้าที่ผ่านทาง หรือ คนที่เข้ามาอาศัยในกลุ่มบ้านจัดสรรที่เรียงรายอยู่ตลอดเส้นทาง อย่างไรก็ตาม เราก็พบผู้ผลิตหลายรายในแต่ละโหล่ง สะสมทุนทางเศรษฐกิจ ด้วยการใช้ความสัมพันธ์ที่ตนสานขึ้นกับพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง หรือพ่อค้าแม่ค้าเพื่อผลผลิตของตนไปยังตลาดอื่นๆ ที่ไกลออกไปด้วย

5. แกนโยงยึดทางวัฒนธรรม จากการวิจัยพื้นที่เปรียบเทียบทั้งห้า พบว่า แต่ละถิ่นมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่มากกว่าหนึ่งกลุ่มขึ้นไป ตัวอย่าง โหล่งเมืองออน มีลัวะ ลื้อ ยอง เขิน ยวน โหล่ง

แมริม-แม่ฮาวประกอบด้วยชาวลัวะ ลื้อ ยวน มีพักต้องกล่าวถึง ชมุ ไต (ไทใหญ่) ทองสุ่ เจ็ก ลาวไทย ที่ติดตามมาที่หลังในต่างกรรมต่างวาระกัน

การที่แต่ละชาติพันธุ์ แต่ละบ้านจะสถาปนาพื้นที่ที่ตนครอบครองขึ้นเป็น *โหล่งย้อย* แล้วประกอบสร้างโหล่งย้อยให้เป็นโหล่งใหญ่ หรือสร้างเป็น โหล่งเมือง ที่มีคุณภาพความสัมพันธ์ที่ดีและสามารถบรรเทาความขัดแย้งที่จะเกิดจากความต่างในด้านผลประโยชน์และชาติพันธุ์ภาษาได้ ผู้คนและชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในแต่ละโหล่ง แต่ละเมือง จำต้องอาศัยกระบวนการสร้างและผลิตซ้ำแกนโยงยึดทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน

สำหรับแกนโยงยึดทางวัฒนธรรม งานวิจัยพบว่า แต่ละโหล่งแต่ละเมืองจะผลิตสร้างแกนโยงยึดภายใต้คติความเชื่อหลายคติ ทั้งผี พุทธ และอื่นๆ แกนแต่ละแกนกำหนดกติกา เช่น “กติกากการตั้งเก้า” ในเกือบทุกแกน ตัวอย่าง บ้านเก้า ของการตั้งถิ่นฐาน *เก้าผี* ในระบบผีตระกูล *เก้าหัวหมวด* ของการจัดการแรงงานเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ *วัดเก้า* ในประเพณีกินสลาก เป็นต้น นอกจากนี้ แกนแต่ละแกนยังกำหนดวิธีปฏิบัติและสร้างแบบแผนทาง “เวลา” ที่จะปฏิบัติแตกต่างจากเวลาราชการและเวลาสากล

กรณีแกนโยงยึดภายใต้คติความเชื่อผี พบว่า ในชั้นรากฐานผู้คนแต่ละชาติพันธุ์ยึดโยงกันทางสายเลือดผ่านผีตระกูล มีกติการ่วมในกลุ่มโดยการตั้ง *เก้าผี* เป็นแกนกลางในจัดความสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังมีการจัดลำดับชั้นผีที่คอยปกปักรักษาคุ้มครองเขตแดนและผู้คนในแดนตั้งแต่ระดับเล็กๆ ในที่อยู่อาศัยอย่างผีเรือน คุมอาณานิคมบ้านด้วยผีบ้านหรือผีเสือบ้าน บางโหล่งพัฒนาขึ้นถึงระดับผีเมืองหรือผีควมเมือง ซึ่งเป็นผีเก้าของโหล่ง หากจะสาวขึ้นไปอีกชั้นก็พบว่า ผีเก้าของทุกโหล่งทุกเมืองจะขึ้นกับ ผีเก้า-“เจ้าหลวงคำแดง” ที่ดอยเชียงดาว

ตารางที่ 5.2 ประมวลแกนโยงยึดทางวัฒนธรรมภายใต้คติความเชื่อเรื่อง ผี

	โหล่งเมืองออน	โหล่งเมืองแจ่ม	โหล่งแมริม-แมฮาว	โหล่งโง้งกุ่ม-หัวกแก้ว	โหล่งแม่เหียะ
ผีระดับโหล่ง/เมือง	ผีเจ้าพ่อขุนทอง (ทั้งโหล่งน้ำออน)	ผีควมเมือง			ผีปู่และย่าและ (ผีเมืองเชียงใหม่)
ผีระดับโหล่งบ้าน/ กลุ่มหมู่บ้าน	ผีบ้าน	ผีบ้าน	ผีบ้าน	ผีบ้าน	ผีบ้าน
ผีระดับเรือน(บ้าน)	ผีเรือน	ผีเรือน	ผีเรือน	ผีเรือน	ผีเรือน
ผีตระกูล	ผีปู่ย่า	ผีปู่ย่า	ผีปู่ย่า	ผีปู่ย่า	ผีปู่ย่า

ส่วนโหล่งแม่เหียะ ในอดีตเป็นอาณานิคมในการสิงสถิตของผีเมืองเชียงใหม่ เจ้าผู้ปกครองเมืองให้คนโหล่งนี้ช่วยดูแลจัดการในเรื่อง พิธีกรรมเลี้ยงผี ต่อมาเมื่ออำนาจเจ้าเชียงใหม่สั่นลง การเลี้ยง “ผีเมือง” ก็อยู่ในความรับผิดชอบของคนใน โหล่ง ภายหลังองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เหียะเริ่มเข้ามาสนับสนุน และสื่อสารให้เป็นพิธีกรรมรองรับนักท่องเที่ยวด้วย

ด้านโหล่งเมืองออน มีลักษณะเป็น “ผีขุนน้ำ” ควบคุมดูแลป่าต้นน้ำ ลำน้ำ และพื้นที่เหมืองฝายทุกระบบของโหล่งน้ำออน มากกว่า การควบคุมพื้นที่เมือง และโยงสายเครือญาติทั้งหมดเข้ามา

ไว้ในชั้นผิวนอกเช่นผิวนอกเมืองแจ่ม เป็น ส่วนพิธีกรรมเลี้ยงผีในแต่ละที่ก็เกี่ยวข้องกับ "กติกา" ที่ผู้คนในแต่ละโหล่งแต่ละเมืองจะตกลงหรือต่อรองกับอำนาจผีว่า จะเลี้ยงอะไร เลี้ยงอย่างไร ใครเลี้ยงเลี้ยงเมื่อไหร่แทนโยงยัดภายใต้คติดความเชื่อพุทธศาสนาประกอบขึ้นด้วยหลายแกนมีทั้งวัตรปฏิบัติสำหรับสังฆาวาสและคราวาสโดยมีวัดหรือศาสนสถาน เช่น พระธาตุ อุโบสถ เป็นทั้งสถานที่และแกนกลางสำคัญในการสร้างกิจกรรมที่โยงผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน อาทิ

การแบ่งคนที่อยู่ในกลุ่มศรัทธาวัดออกเป็นหมวดเป็นหมู่ จัดจำแนกบทบาทและหน้าที่ที่ต่างกันออกไป เช่น การจัดหัวหมวดอุโบสถสำหรับคณะสงฆ์ในการทำสังฆกรรม และบรรพชาให้กับลูกหลานในกลุ่มศรัทธาที่อยู่ในหมวดวัดที่ลงอุโบสถเดียวกัน การจัดหมวดวัด เป็นหมวดสงฆ์ชาววัดให้พระเถระ หมวดงานปอยที่สลับสับเปลี่ยนไปเป็นตัวแทนเพื่อร่วมงานประเพณีของวัดอื่นในโหล่งเดียวกัน และนอกโหล่ง ออกไป

หรือ การจัดลำดับประเพณีพิธีกรรมเวียนไปแต่ละวัดและศาสนสถานที่สำคัญในแต่ละโหล่งแต่ละเมือง โดยมีคติดความเชื่อ เรื่องเล่าเป็นตัวขับเคลื่อน และจัดลำดับความสำคัญของประเพณีที่เกิดขึ้นในโหล่งในเมืองต่างๆ เช่น ดอยถ้ำในโหล่งเมืองออน คือ สถานที่ที่ปรากฏอยู่ในตำนานพระเจ้าเลียบโลก เมื่อถึงวัน 15 ค่ำ เดือน 9 เหนือ คนโหล่งเมืองออนก็จะขึ้นไปสรงน้ำธาตุในถ้ำ หรือโหล่งเมืองแจ่ม จัดให้วัดข้างเค็งเป็นวัดแก้ว บางครั้งชาวเมืองแจ่มเรียก "วัดหลวงข้างเค็ง" ที่นี้ เป็นวัดแบ่งแดนเมืองแจ่มตามตำนานพระเจ้าเลียบโลก ถึงวัน 15 ค่ำ เดือน 6 เหนือ จะมีประเพณีที่ใหญ่ที่สุดของหุบเขาแม่แจ่ม

นอกจากนี้ คณะวิจัยยังพบความพยายามของชาวบ้านในการปรับสภาพแกนโยงยัดให้เหมาะสมกับภาวะทางเศรษฐกิจและการจัดความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอก เช่นตัวอย่าง ความพยายามของคณะสงฆ์ในเมืองแจ่มในช่วงทศวรรษที่ 2520 เพื่อการจัดการกับปัญหา "กินมากกว่าทาน" และการเล่นการพนัน ด้วยการยุบระบบการกินสลากที่ละวัดเป็นกินในวันเดียวกัน หรือ กรณีโหล่งเมืองออน วัดหลายวัดมีการตั้ง "หมวดงานปอย" สำหรับรวมเงินและรวมคนในหมวดหรือคนที่ศรัทธาไปร่วมงานประเพณีของวัดอื่นที่มีความสัมพันธ์ห่าง ทั้งในโหล่งเดียวกัน และโหล่งอื่น แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นวัดที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ชาวบ้านจะยุบ "หมวดงานปอย" รวมเงินและรวมศรัทธาของตนเดินทางไปร่วมงานวัดนั้น เป็นต้น รูปธรรมที่ยกมาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า แกนโยงยัดทางวัฒนธรรมก็มีพลวัตและพยายามปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องไปกับบริบท

จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ภาคสนามคณะวิจัยในช่วง 3 ปี พบว่า สภาวะทางเศรษฐกิจที่รัดตัวของชาวบ้านและชุมชนรากฐาน ผนวกกับปัญหาการเมืองในการจัดการ "ทรัพยากร" ที่ไม่เป็นธรรม และระบบการศึกษา มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการประเมินของชาวบ้านว่าแกนโยงยัดทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมหลายแกนของแต่ละโหล่ง แต่ละเมือง ของพวกเขา กำลังอยู่ในสภาพที่โยงและยืดเกาะผู้คนกับผู้คน และผู้คนกับพื้นที่ได้น้อยลงกว่าเดิมมากขึ้นเรื่อยๆ

สุดท้าย คณะวิจัยเห็นว่า งานวิจัย "เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม" ที่ปรากฏในรายงานฉบับนี้หรือฉบับอื่น รวมถึงที่ยังไหลเวียนอยู่ในความทรงจำของเรา คือ ความพยายามหนึ่งในการเบิกที่ทางและ

จัดเพดานเพื่อปลดปล่อยมโนทัศน์เกี่ยวกับ “พื้นที่” หรือ การจัดการพื้นที่ภายใต้ชุดภาษาและ
ปฏิบัติการที่เรียกว่า “โหล่ง” กับ “เมือง” ของคนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน

การปลดปล่อย และเข้าใจสถานะ “ความรู้” ชุดนี้ คือ วิธีการหนึ่งในการเริ่มตอบโจทย์อนาคต
ที่กล่าวว่า สังคมของเรายังมีโอกาสในการสร้าง “เขต” ของชาวบ้านและชุมชนในแถบนี้ขึ้นมาใหม่
และ “เขต” ที่สอดคล้องหรืออยู่บนฐานของต้นทุนเดิมที่แฝงฝังอยู่ในความทรงจำทางสังคม และการร่วม
ปฏิบัติของผู้คนจำนวนมาก หรือไม่.